

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Svatopluk Herc

**Vztah národně sociální strany a národně sociální mládeže
v letech 1901 - 1910**

The Relationship between National Social Party and its Platform of
Young Members in years 1901 - 1910

Praha 2014

Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl velmi poděkovat doc. Vratislavu Doubkovi za vedení mé práce, za čas, který při tom strávil, za jeho ochotu a inspirativní podněty.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. 7. 2014

Svatopluk Herc

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem České strany národně sociální a její mládežnické organizace v letech 1900 – 1910. Národně sociální mládež tvořila do značné míry autonomní radikální křídlo strany, které se nezdáhalo formulovat vlastní politická stanoviska a vykonávat samostatnou politickou činnost, což s sebou přinášelo riziko konfliktu mezi ní a vedením strany. V práci je analyzován vztah obou dvou subjektů k ideji socialismu a k antimilitaristické činnosti. Zároveň je zkoumáno, jak se odlišný přístup strany a mládeže k těmto dvěma tématům promítl v jejich vzájemném vztahu a v politickém profilu celé strany. Součástí práce je i stručný popis vzniku národně sociální strany a její mládežnické organizace.

Klíčová slova

národně sociální strana, národně sociální mládež, politické strany, socialismus, antimilitarismus

Abstract

This bachelor thesis deals with the relation of the Czech National Social Party and its youth organization during 1900 and 1910. National Social Youth was an autonomous radical wing of the party to a large extent. It didn't hesitate to form its own political opinions and exercise an independent political activity which caused a risk of conflict between the youth and the party leadership. The work analyses the relation of both subjects to the idea of socialism and to the antimilitarist activity. It is also investigated how the different attitude of the party and youth to these two topics was reflected in their mutual relation and political profile of the entire party. A part of the work is also a brief description of the origin of National Social Party and its youth organization.

Keywords

National Social Party, National Social Youth, political parties, socialism, antimilitarism

OBSAH

Úvod	7
1. Zformování národně sociální strany	12
1. 1. Předchůdci národně sociální strany	12
1. 2. Založení národně sociální strany	15
2. Národně sociální mládež	20
2. 1. Organizace národně sociální mládeže	20
2. 2. Úkoly národně sociální mládeže	25
3. Socialismus	28
3. 1. Vztah národně sociální strany k socialismu	28
3. 2. Národně sociální mládež a socialismus v roce 1901	30
3. 3. Předsjezdová diskuze v roce 1902	34
3. 4. Vztah národně sociální mládeže k socialismu po roce 1902	37
4. Antimilitarismus	40
4. 1. Antimilitaristická činnost národně sociální mládeže	40
4. 2. Perzekuce národně sociální mládeže	44
4. 3. Srovnání antimilitarismu národně sociální strany a mládeže	47
4. 4. Podřízení organizace národně sociální mládeže stranické autoritě	54
Závěr	58
Seznam pramenů a literatury	61

Seznam zkratk

ČNSS	Archiv České strany národně sociální
kr.	karton
NA	Národní archiv
tr. z.	trestní zákoník

Úvod

Do konce 80. let 19. století bylo české obyvatelstvo v Čechách, pokud nepočítáme mimoparlamentní sociální demokracii a velkostatkářské strany, reprezentováno pouze dvěma politickými stranami, a to Národní stranou (staročeši) a Národní stranou svobodomyšlnou (mladočeši). V průběhu 90. let 19. století však došlo k štěpení nacionálně českého politického tábora (stejný vývoj se týkal i toho německého) a k vzniku nových stavovských politických stran, jež byly schopny lépe reprezentovat a artikulovat partikulární zájmy specifických skupin obyvatelstva, které nově nabývaly volební právo¹, než zmíněné všenárodní strany. Politická diferenciaci tak měla za následek vznik pěti základních politických táborů, a to národně liberálního, jehož hlavním představitelem byla zmíněná mladočeská strana, katolického, sociálnědemokratického, národně sociálního a agrárního tábora. Zmíněné politické proudy pak tvořily jádro stranického systému v českých zemích nejen v posledních zhruba dvaceti letech existence habsburské monarchie, ale i během první Československé republiky.²

Jednou z nově vzniklých stran během 90. let 19. století byla Česká strana národně sociální, jež tvořila jako jediný politický subjekt český národně sociální tábor. V Čechách byla ustanovena v roce 1897, na Moravě o rok později v roce 1898 a ve Slezsku definitivně až v roce 1911. Česká národně sociální strana se pokusila sjednotit v rámci jedné strany dva politické proudy – národní a sociální, čímž reflektovala jeden z problémů tehdejšího českého dělnického hnutí, jímž bylo napětí mezi příslušností k dělnické třídě a příslušností k českému národu. Strana se sama chápala jako národní protipól vůči internacionální sociální demokracii.

Tématem předkládané práce je pak analýza vztahu národně sociální strany a její mládežnické organizace, která se zformovala zanedlouho po založení strany samotné. Národně sociální mládež tvořila do značné míry autonomní radikální křídlo strany, které se

¹ O značné rozšíření volebního práva se v 90. letech 19. století zasloužila Badeniho volební reforma (1896), jež upravovala kuriové volební právo do poslanecké sněmovny říšské rady. K dosud existujícím čtyřem kuriím byla nově připojena kurie pátá, v níž měli právo volit podle zásad všeobecného hlasovacího práva všichni svéprávní muži, kteří dosáhli věku 24 let a bydleli ve volebním okrese po dobu nejméně šesti měsíců. Zároveň byl snížen daňový cenzus pro kurii měst a kurii venkovských obcí z 5 na 4 zl.

² MALÍŘ, Jiří: Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 1. díl: 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005, s. 31 – 44. K diferenciaci českého politického tábora v 90. letech 19. století srov. i např. URBAN, Otto: Česká společnost 1848 – 1918. Praha: Svoboda, 1982, s. 473 – 489 či BOROVIČKA, Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel: Velké dějiny země Koruny české. Sv. XII. b. 1890 – 1918. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 155n.

nezdráhalo formulovat vlastní politická stanoviska a vykonávat samostatnou politickou činnost. V tomto ohledu je především známý její boj proti militarismu, který vyústil do perzekuce ze strany rakouských úřadů. Vrcholem této perzekuce byl tzv. antimilitaristický proces, v němž bylo v roce 1910 nejvyšším soudem ve Vídni odsouzeno 44 mladých antimilitaristů k úhrnnému trestu odnětí svobody ve výši 24 let a 7 měsíců.³

Ze skutečnosti, že národně sociální mládež formulovala vlastní politická stanoviska a vykonávala na stranickém vedení nezávislou činnost, vyplývají i badatelské otázky, jimiž bych se chtěl ve své bakalářské práci zabývat. První otázkou tak je: Jak se lišila politická stanoviska a činnost národně sociální mládeže od programu a politických kroků národně sociální strany? Je zřejmé, že na omezeném prostoru bakalářské práce nelze pojednat všechna témata, jimiž se národně sociální strana a její mládežnická organizace zabývaly či je reflektovaly. Z tohoto důvodu jsem si zvolil dvě konkrétní témata, na nichž budu chtít ukázat společné body či rozdíly mezi oběma subjekty.

Prvním tématem je postoj k socialismu. Je zřejmé, že národně sociální strana jako strana, jež vznikla jako národní opozice vůči sociálně demokratické straně a jež se svými politickými apely obracela též na dělnictvo, se v rámci vnitrostranické diskuze musela tématem socialismu zabývat a musela k němu zaujmout jistý postoj. To samé lze předpokládat i o její mládeži. Ta se navíc sama označovala nikoliv jako mládež národně sociální, ale jako národní mládež socialistická. Již tento rozdíl v názvu oproti národně sociální straně⁴ nám signalizuje, že mládež zastávala v otázce socialismu odlišné a radikálnější postoje než vedení strany. Na tomto místě bych si dovolil menší terminologickou odbočku, v celé práci budu používat termín národně sociální mládež, a nikoliv národně socialistická, aby bylo zřejmé, že se jedná o mládežnickou organizaci národně sociální strany.

Druhým sledovaným tématem bude vztah k antimilitaristické činnosti. Už bylo konstatováno, že boj proti militarismu byl jednou z nejdůležitějších složek činnosti národně sociální mládeže a k tomu navíc ve veřejném prostoru činností nejvíce viditelnou a reflektovanou. Antimilitaristické aktivity vykazovala i národně sociální strana. I v tomto případě lze předpokládat, že antimilitaristická činnost mládeže byla radikálnější než v případě strany a navíc nabývala i jiných forem.

Druhá základní otázka práce, jež vyplývá z první, zní: Jak se odlišnost v politických stanoviscích a činnosti promítla ve vztahu národně sociální strany a její mládežnické

³ HÜBSCHMANN, Otakar: Process antimilitaristů. Praha: nákladem vlastním, 1910, s. 11 – 12.

⁴ Na Českou stranu socialistickou se přejmenovala až v roce 1918.

organizace? Zde mě bude zajímat, jak národně sociální strana reagovala na odlišné politické názory a aktivity své mládežnické organizace, zda je rezolutně odmítala a snažila se mládež podříditi své autoritě, či je respektovala nebo dokonce se jimi nechala ve své politice ovlivnit. Na tuto otázku podle mého názoru neexistuje jednoznačná odpověď, způsob reakce národně sociální strany se patrně lišil případ od případu.

Časově jsem se rozhodl vymeziť práci roky 1901 a 1910 s nezbytnými přesahy oběma směry. Rok 1901 jsem zvolil z toho důvodu, že v tomto roce mládežnické hnutí národně sociální strany dostalo pevnou organizační strukturu a začalo vydávat vlastní list, jímž byly *Mladé proudy*. Rok 1910 byl pak vybrán kvůli tomu, že znamenal zásadní předěl ve vývoji národně sociální mládeže. V tomto roce byli totiž její čelní představitelé odsouzeni rakouskou justicí do vězení za svou antimilitaristickou činnost. To s sebou logicky přineslo ochromení její činnosti. Co se týče metodologického zakotvení práce, ve své práci budu používat primárně komparativní metodu, pomocí níž budu porovnávat postoje národně sociální strany a její mládežnické organizace k sledovaným tématům.

Práce bude rozdělena na čtyři základní kapitoly. V první kapitole se budu zabývat založením národně sociální strany, jímž vyústil proces dlouhodobé interakce dvou politických idejí – ideje národní a sociální. V druhé kapitole se budu věnovat zformování samostatné mládežnické organizace národně sociální strany. Představím též úkoly, jejichž plnění strana od své mládeže očekávala, a ukáži, jak se mládež k těmto úkolům stavěla a zda je byla schopna v praxi naplňovat. Zatímco první dvě kapitoly lze chápat jako kontextuální, samotné jádro analýzy bude provedeno ve třetí a čtvrté kapitole.

Ve třetí kapitole budou rekonstruovány rozdíly v postoji národně sociální strany a národně sociální mládeže k myšlence socialismu. Zachytím v ní též ve stručnosti předsjezdovou vnitrostranickou diskuzi z roku 1902, jejímž ústředním tématem byla otázka socialismu a socializace strany a do níž mládež rovněž vstoupila.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat antimilitaristické činnosti, jejímž primárním nositelem byla v rámci národně sociální strany její mládežnická organizace. Představím ve stručnosti antimilitaristickou činnost mládeže a následně ji budu srovnávat s antimilitaristickou činností strany, přičemž na jedné straně bude poukázáno na jejich rozdíly, na straně druhé na jejich vzájemnou provázanost. V poslední části této kapitoly zachytím důsledky, jež měla perzekuce ze strany státních orgánů na organizační samostatnost národně sociální mládeže v rámci národně sociální strany.

Téma České strany národně sociální před rokem 1918 nepatří mezi frekventovaná témata české historiografie či politologického výzkumu. Z tohoto důvodu nemá badatel, jenž

by se tímto tématem chtěl zabývat, k dispozici příliš velký výběr sekundární literatury. Mezi důležité zdroje, které jsem při psaní této bakalářské práce využil, patří zejména autorské počiny Josefa Harny. Ten napsal do prvního dílu kompendia *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004* shrnující studii o České straně národně sociální.⁵ Stejný autor vydal již v 70. letech práci *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*⁶, v níž analyzuje programy České strany národně sociální, resp. České strany socialistické. Práce je ale bohužel poznamenána dobou svého vzniku. Harna je též editorem velice cenné edice polických programů českého národního socialismu z let 1897 – 1948.⁷ Vznikem národně sociální strany, její sociální základnou a vývojem do roku 1914 se zabývala ve své rigorózní práci Marie Havlasová z roku 1976.⁸ Vzhledem k datu napsání je ale uvedené téma pojato značně neobjektivně.

Poměrně velkému zájmu autorů se těšily antimilitaristické aktivity české společnosti před I. světovou válkou. V těchto pracích je pochopitelně věnován velký prostor, pokud dokonce ne zásadní, antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže, resp. strany. Zde máme k dispozici několik děl. Jednak je to monografie Jana Beránka⁹, pozdější studie téhož autora¹⁰ nebo rigorózní práce Vladimíra Škrdleho.¹¹ Uvedené práce vznikly před rokem 1989, dominuje jim tak ideologický pohled na zkoumanou problematiku, jejich kladem je ale skutečnost, že nabízejí validní faktografické informace.

Neideologický pohled nabízí pak studie Jana Havránka¹² a diplomová práce Miroslava Peška *Český antimilitarismus 1900 – 1918*,¹³ jež je téměř výhradně zaměřena na antimilitarismus národně sociální mládeže. Na základě zmíněné diplomové práce pak Pešek sepsal studii, která vyšla v časopise *Moderní dějiny*.¹⁴ Při analýze antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže též není možno pominout vzpomínkovou knihu jejich přímých

⁵ HARNA, Josef: Česká strana národně sociální. In MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol.: c. d., s. 395 – 412.

⁶ HARNA, Josef: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha: Academia, 1978.

⁷ HARNA, Josef (editor): *Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948*. Praha: Historický ústav, 1998.

⁸ HAVLASOVÁ, Marie: *Vznik strany národně sociální, její sociální základna a vývoj do roku 1914*. Rigorózní práce. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 1976.

⁹ BERÁNEK, Jan: *Rakouský militarismus a boj proti němu v Čechách. Příspěvek k některým otázkám „vnitřní“ úlohy rakouské armády a antimilitaristického hnutí v letech 1900 – 1914*. Praha: Naše vojsko, 1955.

¹⁰ BERÁNEK, Jan: *Český antimilitarismus před první světovou válkou*, *Historie a vojenství*, roč. 1965, č. 1, s. 81 – 113.

¹¹ ŠKRDLE, Vladimír: *Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století*. Rigorózní práce. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 1978. O dva roky dříve stejný autor obhájil diplomovou práci pod stejným názvem. Ta je s tou rigorózní téměř totožná.

¹² HAVRÁNEK, Jan: *Der tschechische Pazifismus und Antimilitarismus am Vorabend des ersten Weltkrieges*. In PEŠEK, Jiří (ed.): *University – Historiography – Society – Politics: Selected Studies of Jan Havránek*. Praha: Karolinum, 2009, s. 321 – 343.

¹³ PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus 1900 – 1918. Kořeny jeho zrodu, historie a význam*. Diplomová práce. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 1998.

¹⁴ PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, *Moderní dějiny* 7, 1999, s. 167 – 195.

účastníků *Český antimilitarism*, kterou napsal a uspořádal Emil Špatný.¹⁵ Pohled národně sociální strany na militarismus a na rakouskou armádu nám reprodukuje spisy jejích předáků Václava Choce¹⁶ a Václava Klofáče.¹⁷ Cenné informace ke všem analyzovaným tématům jsem našel i v některých jubilejních a vzpomínkových publikacích.¹⁸

Co se týče dobového tisku a archivních pramenů, tak primárním zdrojem při zpracování této práce se mi stal časopis národně sociální mládeže *Mladé proudy*, z jehož stránek lze do značné míry zrekonstruovat politická stanoviska a činnost mládežnického hnutí. *Mladé proudy* jsou uloženy v Národní knihovně, ale bohužel ne všechny ročníky z období 1901 – 1910 jsou k dispozici badatelům, ať už kvůli tomu, že jimi knihovna nedisponuje (1907), nebo je kvůli špatnému fyzickému stavu nepůjčuje (1909). Chybějící ročníky se mi však podařilo dohledat v Archivu České strany národně sociální (dále ČNSS), který je uložen v Národním archivu (dále NA) v Praze, a to konkrétně v kartonu č. 438.¹⁹ Z uvedeného archivního fondu jsem použil i další archivní materiál, důležité pro mě byly zejména opisy důležitých článků ze stranického tisku, jež se ve fondu nacházejí. Další použitou literaturu a prameny nalezneme čtenář v poznámkách pod čarou a v seznamu literatury na konci práce.

¹⁵ ŠPATNÝ, Emil: *Český antimilitarism*. Kus historie a trochu vzpomínek. Praha: Mladé proudy, 1922.

¹⁶ CHOC, Václav: *Vojenské úkoly české politiky*. Praha: Samostatnost, 1904.

¹⁷ KLOFÁČ, Václav Jaroslav: *Armáda a český národ*. Vojenské řeči na říšské radě a v delegacích r. 1908. Praha: Ant. Hajn, 1908.

¹⁸ Např. *25 let práce Československé strany socialistické. 1897 – 1922*. Praha: Ústřední výkonný výbor Československé strany socialistické, 1922.

¹⁹ Za poskytnutí této informace velmi děkuji panu Miroslavu Peškovi.

1. Zformování národně sociální strany

1. 1. Předchůdci národně sociální strany

Počátky politického organizování českých dělníků můžeme zařadit do konce 60. let 19. století. České dělnické hnutí však v této době ještě nevystupovalo jako samostatný politický subjekt, ale bylo formováno pod kuratelou národního hnutí. V čele prvního pokusu integrovat dělnictvo stál právník a národohospodář František Ladislav Chleborád, který byl duchovním otcem čtrnáctideníku *Dělník*, vycházejícího od 1. prosince 1867. Chleborád se snažil řešit sociální otázku na základě teorie hospodářské svépomoci odstraněním protikladu mezi prací a kapitálem. Toho mělo být docíleno zakládáním svépomocných družstev. Chleborádovy myšlenky nezůstaly jen na papíře, ale byly realizovány i v praxi. Během zimy 1867 – 1868 totiž Chleborád představil veřejnosti ambiciózní projekt velkého spotřebního družstva, které mělo postupem doby provozovat i jiné formy podnikání. Dne 1. března 1868 se pak konala první valná hromada potravního spolku „Oul“, jehož předsedou se stál právě Chleborád, tajemníkem redaktor *Dělníka* Václav Petr a kromě nich bylo ve výboru zastoupeno několik dělníků. Po vzoru pražského „Oulu“ začala následně vznikat po celých Čechách další desítky spotřebních družstev, jež nesla jména jako „Blahobyt“, „Budislav“, „Kruh“, „Malý Oul“, „Svatopluk“ či „Včela“.²⁰

I přes počáteční úspěch však zmíněná družstva dlouho nepřežila. Kritická se jim stala zejména hospodářská krize, která v roce 1873 zachvátila celou rakousko monarchii a v jejímž důsledku jednotlivá družstva zanikla. Symbolickým koncem Chleborádova svépomocného družstevnictví byl pak rok 1875, kdy se pražský „Oul“ dostal do likvidace. V této době však již Chleborád nestál v jeho čele, byl totiž v roce 1869 donucen na činnost v „Oulu“ rezignovat, když se proti němu vytvořila v rámci družstevního hnutí opozice, personifikovaná typografickým dělníkem Janem Bavorem. Tato opozice však byla primárně motivovaná osobními důvody, pro politickou organizaci dělnického hnutí tak byla mnohem podstatnější opozice, která se zformovala vně Chleborádova svépomocného družstevnictví. Ta totiž nesouhlasila s proklamovanou apolitičností družstevního hnutí, naopak chtěla dělníky vtáhnout do politického dění. Jádrem uvedené opozice se staly samostatné tzv.

²⁰ URBAN, Otto: c. d., s. 268 – 269; BOROVIČKA, Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel: Velké dějiny země Koruny české. Sv. XII. a. 1860 – 1890. Praha, Litomyšl: Paseka, 2012, s. 250 – 251.

dělnické besedy, a to zejména malostranská, smíchovská a karlínská, a časopis *Český dělník*, vycházející od poloviny května 1869.²¹

I přestože dělnictvo zůstávalo nadále součástí národního hnutí, došlo zde ke kvalitativní proměně oproti „Chleborádově období“. Zatímco Chleborád byl spíše staročesky orientovaný, dělníci se nyní dostali do zájmové sféry mladočeského proudu v Národní straně, který si uvědomoval význam a početnost dělnických mas, jež se snažil politicky podchytit a využít.²² Ostatně dělnické vrstvy tvořily důležitou složku táborového hnutí, v řadě případů organizovaného právě mladočechy, které zachvátilo české země koncem 60. let 19. století na protest proti rakousku – uherskému vyrovnání z roku 1867.

Nejblíže k dělníkům mezi mladočechy měl pak Josef Barák, představitel jejich radikálně demokratického křídla, který se zabýval dělnickou a sociální otázkou v průběhu celých šedesátých let. Barák se stal redaktorem *Dělnických listů*, jejichž první číslo vyšlo 5. ledna 1872. Na jejich stránkách volal po řešení dělnické otázky, která však byla v jeho podání nedílnou součástí otázek národních a státoprávních, jimž byla navíc podřízena. Programový úvodní článek těchto novin totiž obsahoval následující formulaci: „*Přitom musí být dělník především Čechem a české dělnictvo přijímá celý program národní a státoprávní také za svůj program, jsouce přesvědčeno, že jen šťastným rozřešením otázek národních a státoprávních lze i jemu dosíci šťastného rozřešení otázky dělnické.*“²³

Barák však v čele *Dělnických listů* vydržel jen osm měsíců, dne 6. září 1872 totiž oznámil svou rezignaci na post jejich redaktora a vložil vedení novin do rukou samotných dělníků. Do čela *Dělnických listů* se tak dostal Josef Boleslav Pecka – Strahovský, kterého lze označit za průkopníka socialisticky orientovaného dělnického hnutí v Čechách. Pod jeho vedením uveřejnily *Dělnické listy* v novoročním čísle roku 1873 první samostatný dělnický politický program.²⁴ Uvedené politické osamostatňování se českého dělnictva z rámce českého národního hnutí pak vyvrcholilo v roce 1878, kdy byla založena československá sociální demokracie jako autonomní organizace uvnitř celorakouské sociální demokracie, ustavené na sjezdu v Neudörflu v roce 1874.

Problémem pro některé národnostně české dělníky však byla skutečnost, že sociálně demokratická strana nebyla se svým internacionálním pojetím politické a sociální otázky schopna dostatečně reflektovat jejich specifické problémy a požadavky, vyplývající

²¹ URBAN, Otto: c. d., s. 269 – 270; BOROVIČKA, Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XII. a., s. 253, 255.

²² Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XII. a., s. 255.

²³ Citováno podle URBAN, Otto: c. d., s. 271.

²⁴ Tamtéž, s. 272.

z jejich příslušnosti k českému národu. To mělo na jedné straně za následek pronikání nacionálních vlivů do sociální demokracie, na druhé straně se objevily pokusy o sladění socialistických a národnostních principů mimo organizační rámec sociálně demokratické strany.²⁵

V roce 1885 tak např. český dělník Václav Valečka založil spolu s dalšími národně česky smýšlejícími dělníky Politický klub dělnictva českého a Dělnický práci opatřující spolek, jenž byl později přejmenován na Bursu práce. Toto „národně dělnické“ hnutí vydávalo i vlastní noviny, jež nesly název *Naše listy*. Valečkovu hnutí však nemělo dlouhého trvání, již o rok později v roce 1886 zaniklo.²⁶ Pokusy o ustanovení české „národně dělnické“ politické organizace se pak zintenzivnily na počátku 90. let 19. století, a to v souvislosti s celkovou nacionalizací české společnosti a neschopnosti sociální demokracie na tento vývojový trend řádně zareagovat. Hainfeldský program celorakouské sociální demokracie z přelomu let 1889/1890, jímž se řídila též Československá sociálně demokratická strana, se tak v souvislosti s národnostní otázkou spokojil s pouhým odsouzením výsad národů, majetku a původu.²⁷

Již v roce 1890 tak byla jistou skupinou českého dělnictva založena Česká politická strana dělnická, která se následně přejmenovala na Československou politickou stranu dělnickou. V čele strany stál zednický mistr Václav Sedmidubský a jejím tiskovým orgánem byl čtrnáctideník *Naše obrana*, proto se jim též říkalo „Obranáři“. Program tohoto politického uskupení nesouhlasil s internacionalismem sociální demokracie a zdůrazňoval, že „český pracující lid vedle upravení pracovních a hmotných poměrů, které za mezinárodní pokládal, chce také nezkráceně si uchovati svoji národní individualitu.“²⁸ „Obranáři“ však nikdy nenabývali většího vlivu a záhy přestali existovat.²⁹

Další pokus o skloubení socialismu a českého nacionalismu podnikl v roce 1891 Jan Wurstl, který se snažil ustanovit nacionální platformu uvnitř československé sociální demokracie. Za tímto účelem začal vydávat v Praze čtrnáctideník *Duch času*, který označoval za tiskový orgán národní sociální demokracie československé. I tento pokus však skončil neúspěchem.³⁰ Vedle neúspěšných projektů Sedmidubského a Wurstla docházelo

²⁵ HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 396.

²⁶ SLAVÍČEK, Karel: Předchůdci národního socialismu. In Buřiči a tvůrci. Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy: 1897 – 1947. Praha: Čs. strana národně socialistická, 1947, s. 68 – 69.

²⁷ KOŘALKA, Jiří: Československá sociálně demokratická strana dělnická. In MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol.: c. d., s. 218.

²⁸ Citováno dle TOBOLKA, Zdeněk Václav: Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl III. 1879 – 1914. Část 2. 1891 – 1914. Praha: Československý kompas, 1936, s. 124.

²⁹ Tamtéž, s. 125.

³⁰ Tamtéž, s. 125 – 126.

od počátku 90. let též k formování pokrokového hnutí, jehož součástí byl i tzv. pokrokový socialismus (jeho nejvýznamnějším představitelem byl Antonín Pravoslav Veselý). Ten se též z nacionálních pozic vymezoval proti internacionalismu sociální demokracie. Jeho vliv však nebyl také příliš velký.³¹

1. 2. Založení národně sociální strany

U zrodu České strany národně sociální tak nestálo ani jedno z uvedených politických uskupení, ale dělnické spolky, které začaly vznikat mimo rámec československé sociální demokracie, přičemž odmítaly její internacionalismus a hledaly cestu, jak se integrovat do politické struktury české národní společnosti. S těmito skupinami „národních dělníků“ začala sympatizovat i početná vrstva drobných národně uvědomělých českých řemeslníků a živnostníků, kteří se cítili ohroženi sociálními důsledky masové průmyslové výroby, a také někteří národně zanášení intelektuálové. Uvedené sociální skupiny spojoval často podobný sociální původ a ani jejich materiální postavení nebylo tak odlišné. Jejich vzájemná interakce postupem narůstala, takže bylo jen otázkou času, kdy přistoupí k založení samostatného politického subjektu, jehož politický profil by dokázal integrovat národní a sociální požadavky jisté části českého obyvatelstva.³²

Takovým rozhodujícím impulsem se stalo tzv. protistátoprávní prohlášení zástupců československé sociální demokracie na zahajovací schůzi nově zvolené říšské rady 30. března 1897. Na základě Badeniho volební reformy z roku 1896 zasedli v poslanecké sněmovně říšské rady poprvé zástupci sociální demokracie, mezi nimiž se nacházelo též pět členů československé sociální demokracie. Čeští poslanci sociální demokracie svým prohlášením bezprostředně reagovali na státoprávní ohrazení ostatních českých poslanců, kteří již tradičně při vstupu do říšské rady deklarovali, že „*vstoupením na faktickou půdu říšské rady v ničem nezadáváme státnímu právu království a koruny České [...] a že všemi silami o to se budeme zasazovati, aby se mu skutečné platnosti a provedení dostalo.*“³³ Zmíněných pět poslanců československé sociální demokracie následně ve své řeči označilo české státní právo za „*ztrouchnivělé historické privilegium*“, proti jehož „*vyhrabávání protestují*“.³⁴

³¹ HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 396.

³² Tamtéž, s. 397.

³³ Citováno dle SRB, Adolf: Od nastoupení Badeniho do odstoupení Thunova. II. díl Politických dějin národa českého od roku 1861. Praha: F. Šimáček, 1901, s. 215.

³⁴ Citováno dle Tamtéž, s. 216.

Čeští sociální demokraté svým netaktickým protistátovým prohlášením, jež nedoceňovalo roli českého státního práva jako důležité součásti české národní identity, vzbudili v českém národním prostředí velké pobouření a zároveň jím nechtěně akcelerovali proces založení národně sociální strany. Shodou okolností v den, kdy bylo na říšské radě prezentováno zmíněné protistátové prohlášení, konala jedna ze skupinek „národních dělníků“ (54 jedinců) schůzi v hostinci U Gabrielů v Jámě, na níž byl diskutován především program manifestační schůze, jež se měla konat 4. dubna 1897 na Staroměstské radnici. Na ní „národní dělníci“ plánovali představit své politické názory a cíle. Protistátové prohlášení dalo tomuto chystanému shromáždění zcela aktuální význam.³⁵

Zmíněného 4. dubna se v zasedací síni Staroměstské radnice sešlo 300³⁶ „národních dělníků“ a jejich stoupců a byly na něm přijaty dvě rezoluce. První rezoluce v reakci na protistátové prohlášení odsuzovala „*herostratské*³⁷ *prohlášení tak zvaných českých sociálně demokratických poslanců*“ a upírala „*jim práva vydávati se za zástupce českého lidu dělného*“.³⁸ Zároveň se „národní dělníci“ logicky přihlásili k platnosti státního práva.³⁹ V druhé rezoluci pak vyjádřili zcela jasně ambici vybudovat samostatnou politickou stranu, která by usilovala „*nejen o provedení důležitých hospodářských požadavků pracujícího lidu, ale také pečlivě zasazovala se o dobytí všech práv, kteráž jsou českému národu od staletí soustavně odpírána*“.⁴⁰ V závěru rezoluce se pak vyzývalo k co nejintenzivnější agitaci pro nově zakládanou stranu: „*Je nutností, aby organisace naše rychle byla provedena nejen v Praze, nýbrž i po celých Čechách, i v sesterských zemích českých, v každém městě a v každé dědině.*“⁴¹ Uvedené shromáždění na Staroměstské radnici lze tak považovat za zakládající schůzi Strany národního dělnictva československého, zárodku pozdější České strany národně sociální.⁴²

Po shromáždění na Staroměstské radnici se další schůze „národních dělníků“ konala v Národním domě na Vinohradech dne 19. dubna 1897. Zatímco schůze na Staroměstské radnici se zúčastnilo uvedených 300 lidí, na této schůzi bylo podle odhadu *Národních listů*

³⁵ HAVLASOVÁ, Marie: c. d., s. 42 – 43.

³⁶ Tento údaj uvádí policejní zpráva o konaném shromáždění - Viz ŠAFARÍK, Josef: Vznik národně sociální strany v Rakousku – Uhersku a její vývoj do konce první světové války. In O úloze bývalé národně socialistické strany. Sborník statí a článků. Praha: Svobodné slovo, 1959, s. 32. Národní listy z 5. 4. 1897 uvádí počet účastníků téměř dvakrát vyšší – přes 550 (viz Manifestační schůze národního dělnictva. In Národní listy 37, 5. 4. 1897, s. 1)

³⁷ Herostratismus je označení pro chorobnou touhu stát se slavným za každou cenu. Termín je odvozen od antického Řeka Hérostrata, který v roce 356 př. n. l. zapálil Artemidin chrám v Efesu, aby se jeho jméno nesmazatelně zapsalo do historie. To se mu podařilo.

³⁸ Citováno dle SRB, Adolf, c. d., s. 217.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž, s. 218.

⁴² HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 398.

přítomno zhruba 3000 „národních dělníků“, a to i mimopražských včetně zástupců z Moravy.⁴³ Tento údaj jen svědčí o rychlém rozvoji národně sociálního hnutí. Do čela strany se postavil 16 členný výkonný výbor, jehož předsedou byl zvolen rukavičkářský dělník František Kváča.⁴⁴ Hlavním organizátorem nové strany a jejím vůdcem však byl ve skutečnosti Václav Jaroslav Klofáč, tehdejší redaktor mladočeských *Národních listů*, který se zatím rozhodl držet v ústraní a nevstoupit do oficiálních orgánů strany. Obával se totiž, že by se národně sociální straně mohlo kvůli jeho působení v redakci *Národních listů* vytýkat, že je pouhou „odbočkou mladočeské strany v dělnictvu.“⁴⁵ Přesto se tyto hlasy objevily. K otázce podílu mladočeské strany na vzniku národně sociální strany se vrátíme ještě níže. Předsedou výkonného výboru národně sociální strany se tak Klofáč stal až po svém odchodu z redakce *Národních listů*, k němuž došlo v roce 1899.⁴⁶

Zakladatelé strany „národních dělníků“ si též uvědomovali důležitost stálé komunikace s veřejností. K ní nemělo sloužit jen pravidelné pořádání schůzí či přímá agitace mezi potencionálními voliči strany, ale především periodický tisk. Již 30. dubna 1897, tedy necelý měsíc po založení strany, vyšlo první číslo čtrnáctideníku, jenž se jmenoval *Český dělník*. Dne 21. května 1897 začal být vydáván druhý čtrnáctideník s názvem *České dělnické listy*, který vycházel střídavě s prvním periodikem, a v červnu téhož roku doplnily stranický tisk další dva čtrnáctideníky – krejcarové listy *Probuzení* a *Vpřed*.

Důvodem k vydávání relativně většího počtu novin s nižší periodicitou na místo jednoho titulu s vyšší periodicitou byla existence novinového kolku, který stanovoval podstatně vyšší daň na deníky a týdeníky. Vydavatelé, kteří nedisponovali dostatečným kapitálem, tak často toto nařízení obcházeli tím, že vydávali více titulů, které se vzájemně doplňovaly. To byl tedy i případ národně sociální strany.⁴⁷ Po zrušení novinového kolku v roce 1899 přistoupila česká národně sociální strana k reorganizaci svého ústředního tisku – výše uvedené čtrnáctideníky nahradila od ledna 1900 týdeníkem *Česká demokracie*, který byl v roce 1907 transformován do deníku *České slovo*. Kromě centrálních tiskovin vycházely nákladem národně sociální strany pochopitelně i listy regionální proveniencí či odborový tisk.⁴⁸

⁴³ Manifestační schůze nár. dělnictva na Kr. Vinohradech. In *Národní listy* 37, 20. 4. 1897, s. 5.

⁴⁴ HAVLASOVÁ, Marie: c. d., s. 49.

⁴⁵ TOBOLKA, Zdeněk Václav, c. d., s. 131.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ HARNA, Josef: *Česká strana národně sociální*, s. 405 – 406.

⁴⁸ K národně sociálnímu tisku srov. Tamtéž či ŠIK, Hynek: *Od Českého dělníka k Svobodnému slovu*. In *Buřiči a tvůrci*, s. 79 – 95.

Celkově se dá říci, že české národně sociální straně se podařilo koncem 90. let 19. století úspěšně etablovat v systému českých politických stran. Zvláště pevně se nová strana podařilo zakotvit v Praze a potom i v národnostně smíšených oblastech, vyznačujících se velmi napjatou národnostní situací.⁴⁹ Zde totiž nacionální apely národních sociálů padaly obzvláště na úrodnou půdu. Životaschopnost nové strany potvrdil i její první sjezd (9. – 11. dubna 1898), na němž bylo schváleno nové pojmenování strany (Národně sociální strana v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Horních a Dolních Rakousích) a byl přijat první komplexnější politický program, a zejména pak zvolení prvních národně sociálních zástupců do říšské rady v roce 1901. Ve Vídni zasedlo 5 poslanců strany, která od roku 1902 nesla název Česká strana národně sociální.⁵⁰

Závěrem této kapitoly bychom se měli ještě podívat, jakou roli hrála mladočeská strana při zřízení strany „národního dělnictva.“ Již krátce po vzniku této strany se totiž objevily hlasy, které chápaly národně sociální stranu jako produkt mladočechů. Přesvědčena o tom byla zejména radikálně pokroková strana a realistický *Čas* o národních sociálech napsal, že „v nynější organizaci „národního dělnictva“ poznáváme jen druhé vydání organizace pana Sedmidubského⁵¹, jež dostávala mladočeský semenec. Až semenec dojde, bude i po druhém vydání organizace.“⁵² Komunistická historiografie se s touto interpretací ztotožnila a pokládala národně sociální stranu za nástroj české buržoazie, jak rozbít jednotu dělnického hnutí a podřídit jej svému vedení.⁵³

Na jedné straně je pravda, že mladočeši vznik nové strany přivítali, dali jí na počátku její existence k dispozici svůj tisk pro prezentování programových myšlenek a k agitačním účelům, jak o tom např. svědčí rozsáhlé zprávy v *Národních listech* o výše uvedených schůzích „národního dělnictva“ na Staroměstské radnici a v Národním domě na Vinohradech. Klíčovou roli v tomto ohledu sehrál právě Václav Klofáč. I fakt, že „národní dělníci“ mohli konat za souhlasu městské rady svoji první velkou schůzi ve velké zasedací síni Staroměstské radnice (sic), a ne v nějakém hostinci či v jiných skromnějších prostorech, a skutečnost, že počátečních shromáždění se aktivně účastnili i mladočeští představitelé, svědčí o tom, že Národní strana svobodomyšlná vznik národně sociální strany aktivně

⁴⁹ HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu, s. 17.

⁵⁰ VYKOUPILOV, Libor; JIRÍ STŘÍBRNÝ. Portrét politika. Brno: Masarykova univerzita, Matice moravská, 2003, s. 30, pozn. 83. Původně měla mít národně sociální strana 6 poslanců, ale František Reichstädter přešel záhy po volbách k mladočechům.

⁵¹ K Sedmidubskému viz výše.

⁵² *Čas* 11, 24. 4. 1897, č. 17, s. 265.

⁵³ Srov. ŠAFARÍK, Josef: c. d., s. 31 ale i HARNA, Josef: Kritika ideologie, s. 16.

podporovala.⁵⁴ A to možná i finančně, i když existence takového druhu podpory nikdy prokázána nebyla a sám Klofáč to pochopitelně rezolutně odmítal.⁵⁵ Uvedené indicie tak opravdu nasvědčují tomu, že mladočeši si od vzniku národně sociální strany slibovali oslabení vlivu sociální demokracie mezi dělnictvem a jeho získání pro národně politický tábor.

Na druhou stranu je ale třeba odmítnout tezi, že česká národně sociální strana byla umělým produktem mladočechů, uskutečněný „shora“. Pokud by tomu tak opravdu bylo, tak by národně sociální strana sotva přežila delší čas. Naopak, jak jsme si řekli výše, strana prokázala životaschopnost. I z výše uvedených řádků je zřejmé, že založení národně sociální strany vycházelo vstříc existující poptávce mezi určitou částí české společnosti po podobném typu strany. Vznik národně sociální strany tak přirozeně vyvěral z dobové společenské a politické situace. To, že národně sociální strana měla v tehdejším českém politickém systému své nezastupitelné místo, svědčí i fakt, že nekonkurovala jen sociální demokracii, ale záhy začala tvrdě soupeřit právě s mladočeskou stranou. To mladočeští předáci nesli pochopitelně značně nelibě, jak nám dokládá sám vůdce mladočechů Karel Kramář, který si v roce 1909 stěžoval, že národní sociálové mladočeskou stranu připravili o značnou část tradičního voličstva mezi nižšími středními vrstvami, jako byli drobní řemeslníci či nižší úředníci.⁵⁶ To jen ukazuje, že pro tyto společenské vrstvy byla národně sociální strana atraktivnější a lépe reflektovala jejich zájmy než strana mladočeská, stále více orientující se na střední a vyšší měšťanské a podnikatelské vrstvy.

⁵⁴ Srov. Manifestační schůze národního dělnictva. In *Národní listy* 37, 5. 4. 1897, s. 1 – 2; Manifestační schůze nár. dělnictva na Kr. Vinohradech. In *Národní listy* 37, 20. 4. 1897, s. 5.

⁵⁵ 25 let práce Československé strany socialistické. 1897 – 1922, s. 5 – 6.

⁵⁶ KRAMÁŘ, Karel, TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Česká politika. Díl třetí: Dějiny české politiky nové doby.* Praha: Jan Laichter, 1909, s. 634.

2. Národně sociální mládež

2. 1. Organizace národně sociální mládeže

Pokud Česká strana národně sociální chtěla podchytit a integrovat co největší část politicky aktivních občanů, musela přistoupit nejen k zakládání místních politických organizací, ale i k budování přidružených a zájmových organizací, jako byly např. odbory. Mezi tyto satelitní organizace se zařadily i mládežnické organizace, jež se začaly formovat ihned po založení národně sociální strany. To potvrzuje i zpráva *Českých dělnických listů* z 20. května 1897, která informuje o schůzi mladé generace národně sociální, jež se konala 8. května v Libni a zúčastnilo se jí asi 60 mladých sympatizantů národně sociální strany.⁵⁷

Jádrem formování mládežnické organizace se stal klub Erato, což byl původně zábavní a divadelní spolek, který byl založen v roce 1896 a jeho členy byli především soukromí úředníci a žáci soukromých obchodních škol. Protože pražská policie, stavící se po procesu s „Omladinou“⁵⁸ v roce 1894 ke každé snaze mládeže politicky se organizovat značně nedůvěřivě, nedovolila formující se národně sociální mládeži založit vlastní spolek, mladí stoupenci národně sociální strany vstoupili v roce 1898 právě do klubu Erato a postupně ho ovládli. Předsedou Erata se stal pozdější významný prvorepublikový politik a ministr Jiří Stříbrný a ve spolku můžeme již v této době najít Emila Špatného, pozdějšího vůdce národně sociální mládeže. V lednu 1899 byl pak spolek Erato přejmenován na Klub mladé generace, jenž se stal největším spolkem národně sociální mládeže.⁵⁹

Vedle Klubu mladé generace pochopitelně vznikaly i další kluby, spolky a jednoty národně sociální mládeže, a to nejen po celých Čechách, ale i na Moravě, ve Slezsku a v Dolním Rakousku. Významnou a aktivní mládežnickou organizací byla zejména ta vídeňská, která sdružovala ve svých řadách tamější českou dělnickou mládež. Formující se mládežnické hnutí však bylo značně roztržité a chyběla mu jakákoliv pevná organizační báze, což pochopitelně znemožňovalo jakoukoliv koordinovanou činnost a vytvoření společného programu.

⁵⁷ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Počátky organizování národně sociální mládeže v Čechách 1897 - 1898, *České dělnické listy* 20. 5. 1897 (opis).

⁵⁸ Proces s členy pokrokového hnutí, jež se skládalo z univerzitních studentů a dělnické mládeže, kteří byli v roce 1893 obviněni z nezákonného spolčování v tajné organizaci Omladina (ta nikdy neexistovala a byla vymyšlena úřady), v níž se měli dopouštět podvratné činnosti namířené proti vládě, dynastii a stávajícímu řádu. Ze 76 obviněných bylo 21. února 1894 odsouzeno 68 osob k trestům vězení v délce od několika týdnů do osmi let.

⁵⁹ 25 let práce Československé strany socialistické. 1897 – 1922, s. 127.

Za účelem odstranit tento nedostatek se sešel 7. dubna 1901 v Praze sjezd národně sociální mládeže, jehož se zúčastnilo 91 delegátů zastupujících 51 organizací mládeže. Kromě uvedených delegátů byli na sjezdu přítomní i zástupci studentstva a omladiny knihařské, typografické, číšnícké a uzenářské. Prvním bodem sjezdového programu byla právě „organizace omladiny“, o níž referoval Emil Špatný. Špatný konstatoval, že „posavadní organizace [mládeže] jest však neucelená“, a proto je nutné „zříditi pevný svaz všech spolků, v nichž mládež je soustředěna, za účelem zvýšení činnosti vzdělávací i organizační.“⁶⁰

Následně byla schválena rezoluce, která se snažila tento problém řešit. Bylo rozhodnuto o zřízení střešní organizace mládeže pod názvem Svaz československé dělnické omladiny, v níž by byly sdruženy všechny mládežnické kluby a spolky v Předlitavsku. Zároveň bylo přijato usnesení, aby pražský Klub mladé generace změnil své stanovy tak, aby mohl zakládat své odbočky na těch místech v Čechách, kde nebylo možno zřizovat samostatné organizace mládeže. Zároveň byl diskutován navržený organizační řád. Provedením organizačních změn byl pověřen výkonný výbor mládeže, který existoval již před sjezdem, a nyní byl nově navolen. Jeho členy se stali Albert Hlavsa, Rudolf Bechyně, Václav Rejmon, Emil Špatný, Jindřich Trnoblanský, Josef Sajdl⁶¹ a Koráb⁶². Následně bylo rozhodnuto o vydávání vlastního mládežnického listu.⁶³ Tím se staly *Mladé proudy*, jejichž první číslo vyšlo 1. června 1901, tedy necelé dva měsíce po konání sjezdu.

Kromě toho, že byly položeny pevné organizační základy tvořícího se mládežnického hnutí a schváleno vydávání vlastního listu, sjezd se též zabýval otázkou programu národně sociální mládeže. V tomto ohledu bylo konstatováno, že „program mládeže československé zakládá se na programu strany nár[odně] sociální a dělí se na 4 body: 1) kulturní a mravní, 2) sociální, 3) národohospodářství, 4) práva politická.“⁶⁴ I přes toto tvrzení však poslušnost vůči programu strany nebyla zcela absolutní, jak si ještě ukážeme. Na tomto místě se ale podívejme blíže na představený program mládeže, neboť témata, jež v něm byla akcentována, nám poskytnou přehled nejen o jejích programových prioritách, ale zejména o sociální základně, z níž se národně sociální mládež rekrutovala.

⁶⁰ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Hnutí národně sociální mládeže 1901, Zpráva o 1. sjezdu československé dělnické omladiny z roku 1901 (opis článku z České demokracie).

⁶¹ Jeho jméno jsem našel psát i pod variantami Seidl a Saidl.

⁶² Jeho křestní jméno se mi bohužel nepodařilo zjistit.

⁶³ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Hnutí národně sociální mládeže 1901, Zpráva o 1. sjezdu československé dělnické omladiny.

⁶⁴ Tamtéž.

Dominantní prostor v programu mládeže zabírala učednická otázka, přičemž mládež dokonce zformulovala sedmnáct požadavků, jež chtěla v tomto ohledu prosadit. Je zřejmé, že uvedené požadavky reflektovaly její vlastní, často nepříjemné, učňovské zkušenosti. Jeden z bodů tak např. zněl: „*Týránění učňů, obývání v nezdravých místnostech, nedostatek potravy, nedostatečné lože pro učně, jakož i přetěžování jich prací, jako tahání těžkých vozíků apod. budiž zakázáno a v případě nedodržování trestné.*“⁶⁵ Mezi požadavky však nenalezneme jen ty, které žádaly lepší zacházení ze strany mistrů či zavedení určitých sociálních jistot pro učně, jako je nemocenské či úrazové pojištění, ale též ty, jež souvisely s vzděláváním učňů. V souvislosti se vzděláváním učňů byla pro národně sociální mládež zejména klíčová problematika pokračovacích škol. Pokračovací školy byly školy, jež byly určeny pro učednickou mládež, která si na nich doplňovala školní vzdělání se zřetelem ke zvolenému řemeslu. Učilo se na nich 2 – 4 hodiny týdně v době večerní a v neděli dopoledne.⁶⁶

Národně sociální mládež byla velmi nespokojena se způsobem jejich fungování, zejména jí vadilo nedělní a večerní vyučování, které chtěla nahradit denním. Argumentovala totiž, že po celodenní práci v řemeslnické dílně nejsou učňové schopni večer se ještě soustředit na učení a z tohoto důvodu je vzdělávací efekt pokračovacích škol velmi malý.⁶⁷ Proto již právě na sjezdu v roce 1901 vznesla mládež požadavek na zrušení nedělního a večerního vyučování na pokračovacích školách.⁶⁸ Tento požadavek a celkové úsilí vynutit si modernizaci pokračovacích škol a zkvalitnění výuky na těchto vzdělávacích institucích byly základními pilíři veřejné činnosti národně sociální mládeže v námi sledovaném období. Ve Vídni se k tomu přidala snaha o zřízení pokračovací školy, na níž by se vyučovalo v českém jazyce. Ke zřízení české pokračovací školy ve Vídni pak opravdu došlo.⁶⁹ V obecné rovině lze konstatovat, že učednická otázka byla prioritním problémem, jímž se národně sociální mládež zabývala.

Co z toho lze vyvodit? Podle mého názoru tři věci. Tou první je skutečnost, že hnutí národně sociální mládeže se primárně formovalo mezi učni, a to zejména v prostředí pokračovacích škol. Ostatně na jedné vídeňské pokračovací škole byl pro hnutí národně sociální mládeže získán jeden z jeho pozdějších čelních představitelů Alois Hatina.⁷⁰ Lze tak

⁶⁵ Náš učednický program. In *Mladé proudy* 1, 1. 7. 1901, č. 2, s. 23.

⁶⁶ *Ottův slovník naučný*, 24. díl, 1906, s. 642.

⁶⁷ Srov. např. *Mladé proudy* 3, 24. 1. 1904, č. 1, s. 8 (článek o pokračovacích školách).

⁶⁸ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Hnutí národně sociální mládeže 1901, Zpráva o 1. sjezdu československé dělnické omladiny.

⁶⁹ Tamtéž, kr. č. 16, V. sjezd České strany národně sociální 1908, Protokol V. řádného sjezdu České strany národně sociální, s. 28.

⁷⁰ Alois Hatina. 1886 – 1936. Praha: Ústřední výkonný výbor strany národně socialistické, 1936, s. 25.

souhlasit s tvrzením, že „pokračovací škola byla vlastně semenišťem, kde myšlenka národního socialismu zrála rychleji a bezpečněji, než kdekoli jinde.⁷¹ Z uvedeného zjištění vyplývá, že sociální základna národně sociální mládeže byla tvořena především řemeslnými učedníky. Dále byli v mládeže zastoupeni obchodní či živnostenský praktikanti a pomocníci, tovární dělníci a svobodná povolání, jako byli redaktoři.⁷²

Za druhé, tím, že národně sociální mládež hájila zájmy učedníků a medializovala v *Mladých Proudách* špatné zacházení mistrů s uční, tak se logicky dostávala do sporu s řemeslníky a živnostníky. Ti ale tvořili důležitou součást národně sociální strany, což vedlo k napětí mezi mládeží a těmito profesními skupinami: „[...] jsou na mnohých místech v organizacích strany lidé, dívající se na mladou generaci s nedůvěrou a naši hoši nenalezají u nich pražádné podpory. [...] nemohou se vpravit do toho, že vedle nich, starých fotrů, mohou být i v organizaci také mladí hoši a dokonce učňové, které oni v dílnách tak rádi tahají za uši.“⁷³ Toto napětí mělo tak dlouhodobě negativní dopad na vztah strany a její mládežnické organizace.

Za třetí, na základě výše uvedeného konstatování, že primárním zájmem národně sociální mládeže byla reforma pokračovacího školství a v obecné rovině učednická otázka, je třeba vyvrátit zažitá přesvědčení, jež akceptuje i moderní historiografie, že národně sociální mládež se angažovala především v antimilitaristickém hnutí.⁷⁴ Antimilitaristická činnost byla samozřejmě důležitou složkou činnosti národně sociální omladiny, ale z analýzy pramenů mi vyplývá, že to bylo úsilí o reformu pokračovacího školství, co bylo hlavní náplní aktivit národně sociální mládeže.

První sjezd národně sociální mládeže dal dosud roztržitému hnutí pevný organizační základ a zároveň znamenal navázání komunikace mezi jednotlivými mládežnickými kluby, besedami a dalšími spolky. Klíčovým nástrojem vnitřní komunikace se stal zejména mládežnický list *Mladé proudy*, jehož existence umožňovala mládeži budovat a upevňovat společnou identitu, formulovat požadavky vně a dovnitř hnutí a v případě potřeby mobilizovat své stoupence.

Co se týče vnitřní organizace mládeže, tak o její podobě na začátku hnutí nemáme bohužel žádné doklady, organizační řád se dochoval až pro rok 1909.⁷⁵ Z něj pak vyplývá, že

⁷¹ Tamtéž.

⁷² PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus 1900 – 1918. Diplomová práce, s. 90.

⁷³ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 8, 15. 1. 1909, č. 1, s. 3 (článek S novým rokem do starých zápasů).

⁷⁴ Srov. HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 405.

⁷⁵ Zmíněný organizační řád viz NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 8, 29. 1. 1909, č. 2, s. 7 – 8. Jedná se sice pouze o návrh, o němž nevíme, jestli byl nakonec schválen. Dá se však předpokládat, že i kdyby

mládeži se v průběhu času podařilo vybudovat komplexní organizační strukturu. Základními organizačními jednotkami mládeže byly 1) volné organizace, 2) kluby a jednoty mládeže a jejich odbočky, 3) odbory při spolcích strany. Volné organizace byly sdruženími bez stanov a řídily se vlastním organizačním řádem. Kluby a jednoty naopak ke své činnosti úředně schválené stanovy potřebovaly a odbory při spolcích strany podléhaly stanovám a řádům těchto spolků a zároveň organizačnímu řádu mládeže. Tyto odbory byly instruovány, aby se snažily o vytvoření samostatného klubu mládeže.

Výkonnými činiteli v hnutí mládeže pak byly 1) místní organizační nebo klubové výbory, 2) zemské a obvodní výbory, 3) ústřední výkonný výbor v Praze, 4) zastupitelstvo mládeže, 5) sjezd veškeré mládeže. Obvodní výbory (podle teritoria působnosti by bylo lepší označení krajské) byly následující: středočeský se sídlem v Praze, mladoboleslavský v Mladé Boleslavi, podještědský v Liberci, západočeský v Plzni, jihočeský v Českých Budějovicích, podkrkonošský v Náchodě, východočeský v Ústí nad Orlicí, podkrušohorský v Mostě, jihovýchodočeský v Žirovnici a brněnsko – tišnovský v Brně. Zemské výbory se nacházely v Prostějově (pro Moravu), v Opavě (pro Slezsko) a ve Vídni (pro Dolní Rakousko). Byly voleny každoročně na zemských konferencích mládeže. Čechy pak spadaly pod kompetenci ústředního výkonného výboru mládeže, jemuž byly navíc podřízeny obvodní a zemské výbory. Ústřední výkonný výbor se zodpovídal zastupitelstvu a na špici celé organizační hierarchie mládeže stál sjezd.

Na tomto místě nemá smysl rozebírat kompetence a vzájemné vztahy uvedených orgánů mládeže, pro účely naší práce je důležitější, že jsme mohli vidět, že organizace mládeže byla opravdu komplexní. V řadě ohledů pak připomínala vnitřní organizaci národně sociální strany.⁷⁶ Národně sociální mládež tak tvořila jakousi „stranu ve straně“. Tím, že se mládež mohla opřít o pevnou organizační síť, pochopitelně stoupala její akceschopnost. Na akceschopnost národně sociální mládeže působila příznivě i skutečnost, že její organizace byly zakládány nezávisle na straně (s výjimkou odborů při spolcích strany), nešlo tedy o pouhé sekce mládeže při normálních stranických organizacích, ale o samostatné mládežnické organizace.⁷⁷ Ty tak byly do vysoké míry autonomní a mohly vykonávat nezávislou činnost na vedení strany.

nebyl případně schválen, tak musel odpovídat již existující organizační struktuře národně sociální mládeže, o kterou nám jde v textu především.

⁷⁶ Srov. HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 402 – 404; NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 16, III. sjezd České strany národně sociální 1902, Organizační řád České strany národně sociální.

⁷⁷ BERÁNEK, Jan: Český antimilitarismus před první světovou válkou, s. 89.

2. 2. Úkoly národně sociální mládeže

Na následujících řádcích se pokusíme zodpovědět otázku, co národně sociální strana od své mládežnické organizace očekávala, jak na tato očekávání mládež reagovala a zda se jí je podařilo naplnit. V prvním čísle *Mladých proudů* z 1. června 1901 uveřejnil jeden z předáků národně sociální strany Václav Choc článek pod názvem Mládež a politika. V něm napsal: „*Národně sociální mládež je naše naděje a naše pýcha. Od ní očekáváme velký a pevný krok ve vývoji českých poměrů. Od ní nadějeme se základního a silného vzpružení emancipačního boje pracujícího lidu. Poněvadž od mládeže mnoho čekáme, žádáme ji také, aby se ke příštím úkolům svým co nejbedlivěji připravovala. [...] Vzdělávati se, obohacovati bez ustání ducha svého a duši svou, šířiti bez konce své vědění, zdokonalovati a prohlubovati svůj názor na všecko, co se kolem nás, s námi a v nás děje, to je první, hlavní, ba jediná rada naše k národně sociální mládeži! Vytrvale se vzdělávati [...] jest nám v mládeži daleko víc než pěstění politiky, i v dobrém smyslu slova. Proč? Poněvadž šíření rozumu a vědomostí se současným šlechtěním a zjemňováním srdce jest nám zárukou i budoucí dobré politiky.*“⁷⁸

Z uvedených řádků je patrné, že vedení národně sociální strany nahlíželo na svou mládež jako na personální základnu strany, z níž se budou rekrutovat budoucí straničtí politici a další důležité osoby pro stranu, jako např. žurnalisté. Klofáč v této souvislosti mluvil o mládeži jako o kadetce strany.⁷⁹ Čas před faktickým vstupem do politiky měla pak mládež věnovat vzdělávání, nikoliv provozováním jakékoliv samostatné politické činnosti. Jak vyplývá z četných článků otištěných v *Mladých Prouděch*, národně sociální mládež si byla velmi dobře vědoma důležitosti vzdělávání, což v praxi prokazovala svým bojem za reformu pokračovacího školství a tím, že se mu v rámci svých organizací věnovala. V období mezi svými sjezdy v Kolíně (15. – 16. dubna 1906) a v Plzni (6 – 7. června 1908) tak např. konala v Čechách 427 vzdělávacích přednášek.⁸⁰ Je zřejmé, že v oblasti sebevzdělávání národně sociální mládež vycházela vstříc přání své strany. Na druhou stranu však mládež nehodlala, jak si ještě ukážeme, rezignovat na provozování politické činnosti.

Co se týče role národně sociální mládeže jako „kadetky“ strany, chybí nám bohužel jakákoliv čísla, která by ukazovala, kolik členů národně sociální mládeže poté, co dosáhlo

⁷⁸ Mládež a politika. In *Mladé proudy* 1, 1. 6. 1901, č. 1, s. 2.

⁷⁹ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 8, 23. 4. 1909, č. 8, s. 2 (článek Naší mládeži).

⁸⁰ Tamtéž, *Mladé proudy* 7, 22. 6. 1908, č. 10, s. 1 (článek Čtvrtý sjezd národní mládeže socialistické).

příslušného věku, přešlo do organizací národně sociální strany. Je ale zřejmé, že značná část, i když někteří mohli též skončit v sociální demokracii.⁸¹

Druhým okruhem činnosti, který národně sociální strana od své mládeže očekávala, byla agitační činnost. Lapidárně to v roce 1922 při vzpomínání na počátek strany shrnul J. Krčma: „*Nám mladým svěřen úkol agitační. A ten jsme vykonávali s nadšením a obětavostí, o jaké dnešní mládež nemá ani potuchy.*“⁸² V čem tato agitační činnost spočívala? V pořádání schůzí, přednášek a programových večírků, v obesílání schůzí jiných politických stran, a to zejména strany sociálně demokratické, kde mladí národní sociálové hájili svou stranu a její program, což vedlo často ke konfliktům, a to i fyzickým, či v kolportáži stranického tisku a nejrůznějších programových brožur a letáků.⁸³ Společným znakem této agitační činnosti byla snaha získat straně nové přívržence.

Je logické, že národně sociální mládež se snažila získávat nové stoupence pro stranu především mezi svými vrstevníky. Činila tak mezi nejrůznějšími sociálními skupinami. Mládež tak agitovala nejen mezi uční nebo mezi mladistvými dělníky, mezi nimiž se pochopitelně nacházelo nejvíce potencionálních podporovatelů národně sociální strany, ale též mezi mládeží na venkově, ženskou mládeží či mezi branci a vojáky, což souviselo s její antimilitaristickou činností. Snažila se též proniknout mimo přirozený okruh podporovatelů - mezi středoškolské a vysokoškolské studenty.⁸⁴ Lze však předpokládat, že úspěch agitace mezi studenty byl značně limitovaný.

Z agitace národně sociální mládeže však neprofitovala jen strana, ale též mládež samotná, poněvadž nově získaní přívrženci se v řadě případů stali členy mládežnických organizací, jež se tak mohly rozvíjet. Zatímco v roce 1905 měla národně sociální mládež 48 spolků s 2082 členy, v roce 1908 disponovala pouze v Čechách 144 organizacemi, v nichž bylo soustředěno 4578 členů.⁸⁵ Celkový počet příslušníků mládeže byl v tomto roce odhadován na 9000.⁸⁶ V roce 1911 se pak mládež mohla vykázat zhruba 13 000 členy.⁸⁷ Je tak zřejmé, že agitace mládeže přinášela výsledky.

⁸¹ Srov. K novým metám. In *Mladé proudy* 4, leden 1905, č. 1, s. 1; NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 17, Vnitřní organizační záležitosti strany – Sjezdový referát pro zastupitelstvo strany dne 3. dubna 1910.

⁸² 25 let práce Československé strany socialistické. 1897 – 1922, s. 72.

⁸³ Srov. tamtéž.

⁸⁴ K cílům agitační práce viz Třetí sjezd československé dělnické omladiny. In *Mladé proudy* 5, březen 1906, č. 3, s. 40. Též viz Třetí sjezd národní mládeže socialistické. In *Mladé proudy* 5, květen 1906, č. 5, s. 71; K agitaci mezi studenty srov. např. Studenty národně socialistické. In *Mladé proudy* 4, říjen – listopad 1905, č. 8 a 9, s. 89 či Středoškolská mládež. In *Mladé proudy* 4, červenec 1905, č. 5, s. 63 – 64.

⁸⁵ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 16, V. sjezd České strany národně sociální 1908, Protokol V. řádného sjezdu České strany národně sociální, s. 14.

⁸⁶ Tamtéž, Ku sjezdu strany (výpis z článku z Českého slova 18. 4. 1908).

⁸⁷ Tamtéž, VI. sjezd České strany národně sociální 1911, Protokol VI. řádného sjezdu České strany národně sociální, s. 22.

Mohli jsme vidět, že národně sociální mládež vykonávala pro svoji stranu cenné služby, agitovala pro ni a zvyšovala si vlastní vzdělání. Přesně tak, jak si předáci strany přáli. Neztotožňovala se však s jejich přáním, aby se vystříhala jakékoliv samostatné politické činnosti. Ambici být aktivním a nezávislým hráčem, jak uvnitř strany, tak mimo ní, vyjádřil za mládež v úvodníku prvního čísla *Mladých proudů* Rudolf Bechyně⁸⁸: „*Na velikonočním sjezdě jsme prohlásili, že se považujeme za součást národně - sociální strany. Tím jsme ovšem neřekli, že její program pokládáme za poslední a dokonalé vyslovení národně – sociálních ideí; nezavíráme zámyslně oči před vlastními nedostatky, před programovými mlhovinami a zásadovými rozpory, neboť nestavíme výše stranu a její existenci, než ideje, které nás do ní vedou. [...] Zatím vyhrazujeme si úplnou volnost úsudku a činnosti.*“⁸⁹

Z uvedených řádků vyplývá zřetelné sebevědomí jednoho z tehdejších čelních představitelů národně sociální mládeže, který dával jasně najevo, že podpora mládežnické organizace své straně je pouze podmíněná a platí pouze za předpokladu, že ideový a programový profil strany bude odpovídat idejím, jež mládež považuje za správné. Co bylo touto základní ideou, je patrné z Bechyňova požadavku, který směřoval vůči straně: „*Chceme vytvoření typu českého socialismu.*“⁹⁰ Konkrétnímu obsahu tohoto požadavku se budeme věnovat v příští kapitole. Na tomto místě je třeba konstatovat, že podobné ambice mládeže formovat národně sociální stranu „k obrazu svému“ přinášely s sebou pochopitelně riziko konfliktu mezi ní a vedením strany.

⁸⁸ Úvodník není sice signován, ale to, že autorem byl Rudolf Bechyně, jsem se dozvěděl z poznámky dochované ve fondu ČNSS (viz NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Počátky časopisu *Mladé proudy* 1901).

⁸⁹ Úvodem. In *Mladé proudy* 1, 1. 6. 1901, č. 1, s. 1 – 2.

⁹⁰ Tamtéž, s. 1.

3. Socialismus

Pokud chceme analyzovat, jakou roli hrál socialismus v ideovém a programovém profilu národně sociální strany, je nutné si nejdříve tento pojem vymezit. To není ovšem vůbec jednoduché, neboť termín socialismus může mít řadu významů. Pro účely této práce použijeme dobovou definici, jak ji obsahuje příslušný díl *Ottova slovníku naučného*: „socialismus jest nauka o zřízení společenském, založeném na společném vlastnictví.“⁹¹ Socialismus tak usiluje o změnu kapitalistického společenského zřízení, jež se vyznačuje soukromým vlastnictvím, na systém, v němž je vlastnictví výrobních a spotřebních prostředků společné.

3. 1. Vztah národně sociální strany k socialismu

Nyní se z hlediska této definice podívejme na program České strany národně sociální, a to konkrétně na první ucelený program, který byl přijat na I. řádném sjezdu strany v roce 1898 v Praze. Jeho autorem byl převážně Václav Klofáč, a proto bývá též nazýván Klofáčův.⁹² Program sice na jednu stranu konstatoval, že „*hospodářské zlořády vidíme v nekontrolovaných vykořisťovatelských choutkách dnešního kapitalistického způsobu výroby a v nerovnoměrném vzrůstu národního bohatství*“, aby k tomu následně dodal: „*Konečně sociálním zlořádem jest nám dnešní nedostatek náležité míry životní širokých mas lidu.*“⁹³ Na druhou stranu však národně sociální strana nehodlala tehdejší společenský systém odstranit a nahradit systémem novým. Její ambicí bylo totiž „*odstranění uvedených zlořádů uvnitř nynějších státních a společenských řádů.*“⁹⁴ Ty tak měly být zachovány, ale zároveň v co největší míře vylepšeny. Taktikou strany tak byl „*postupný úsilný vývoj v mezích daných řádů.*“⁹⁵

Jaký byl vztah národně sociální strany k soukromému vlastnictví, jehož zespolečenštění je základním požadavkem socialismu? K tomu se tzv. Klofáčův program vyjadřoval zcela jasně: „*Majetek považujeme za nedotknutelný, je-li poctivou prací nabyt. Uznáváme právo k soukromému majetku, stejně jako uznáváme soukromou iniciativu.*“⁹⁶ Výjimkou v tomto ohledu tvořily podniky sloužící veřejnému zájmu (např. plynárny,

⁹¹ Ottův slovník naučný, 23. díl, 1905, s. 571.

⁹² Jeho znění viz HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu, s. 36 – 39.

⁹³ Tamtéž, s. 36.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Tamtéž.

vodárny, lázně), jež měly být spravovány společně s vyloučením všech soukromníků, a církevní majetek či lesy, které měly být vyvlastněny ve prospěch státu.

Národně sociální strana též odmítala taktiku třídního boje, naopak se stavěla za spolupráci všech vrstev českého národa, a to dokonce podnikatelů a dělníků, což bylo logicky v rozporu s ideou socialismu. Program v této souvislosti tvrdil: „*Cílem naším jest, povznesení hospodářské síly všech vrstev národa v míře sociálně spravedlivé. Zejména si přejeme, aby kruhy výrobní a podnikatelské byly hospodářsky silnými, ježto z bohatství kruhů těch chce dělnictvo získavati, jak náleží mu z práva jeho práce [...]* Z hospodářské síly podnikatelstva lze získati dělnictvu a dělnictvo, schopné žádoucího konsumu, půjde zase k duhu podnikatelům. Vznikne tak hospodářská pospolitost práce a kapitálu uvnitř i na venek.“⁹⁷

Program též obsahoval návrhy, jež měly stimulovat drobné podnikání, jako byl např. požadavek na zrušení nepřímých daní či na snadnou dostupnost levného úvěru obcím, družstvům a jednotlivcům. Cílem sociální politiky národně sociální strany bylo učinit z dělníka rovnoprávného člena společnosti, zlepšit jeho existenční podmínky a zajistit mu účast na hospodářském a společenském pokroku. Ochrana zájmů dělníků měla být zajištěna především zavedením zvláštního ochranného dělnického zákonodárství. K ochrannému dělnickému zákonodárství přijala dokonce národně sociální strana v roce 1900 na svém druhém sjezdu podrobnou rezoluci, jež se stala součástí programu strany.⁹⁸ Nejzajímavějším prvkem sociálního programu národně sociální strany byl pak požadavek, aby dělníci měli ve všech závodech podíl na podnikatelském zisku, který tak neměl celý připadnout vlastníkovi dotyčného podniku. Tento bod tak plně koresponduje s výše uvedeným postulátem národně sociální strany, aby dělníci aktivně participovali na hospodářském rozvoji.

Souhrnně lze konstatovat, že program národně sociální strany nebyl socialistický, ale sociálně reformní. Jejím cílem nebylo rozhodně změnit tehdejší kapitalistický společenský řád v řád socialistický. Strana totiž až na nepatrné výjimky uznávala nedotknutelnost soukromého vlastnictví a tehdejší společnost měla být pouze reformována v mantinelech platných politických a hospodářských řádů. Národně sociální strana nebyla též stranou čistě dělnickou, a to i přesto, že návrhy na zlepšení životních podmínek dělnictva zaujímaly v analyzovaném programu klíčové místo. Proklamovala totiž, že má zájem na spolupráci a povznesení všech vrstev českého národa.

⁹⁷ Tamtéž, s. 37.

⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 41 – 43.

To vyplývalo ze dvou skutečností. Tou první byl fakt, že v rámci národně sociální strany nehrála důležitou roli pouze idea sociální, ale též idea národní, jež postulovala požadavek národní jednoty a tedy kooperaci všech skupin v národě. Ta se pochopitelně nutně dostávala do konfliktu se sociální stratifikací společnosti, v níž každá sociální skupina se nacházela v odlišné pozici a měla jiné potřeby a cíle. Národně sociální strana se obě dvě ideje snažila skloubit, ale nebyla v tom příliš úspěšná. Takže výsledkem bylo, že v určitém momentě byla idea sociální podřizována té národní, nebo tomu bylo naopak.⁹⁹

Druhý důvod byl ryze prozaický a souvisel s podobou členské základny národně sociální strany. Ta byla totiž složena nejen z dělníků, jejichž podstatná část byla již politicky integrována v sociálně demokratické straně, ale též z živnostníků, drobných podnikatelů, úředníků, některých skupin státních zaměstnanců (např. železniční zřizenci, učitelé) či intelektuálů.¹⁰⁰ Za této konstelace nemohla strana provozovat pouze „dělnickou politiku“, ale byla nucena složitě manévrovat mezi zájmy uvedených společenských skupin. Jejich vzájemnou nekompatibilitu se snažila strana řešit zdůrazňováním souběžnosti jejich zájmů a tezí, že všichni vlastně náleží k třídě pracujících, mezi „dělníky rukou a pera“. Heterogenost členské základny a neustálé napětí mezi nacionálním a sociálním charakterem národně sociální strany však i přes veškerou snahu jejího vedení vyústily ke vzniku vnitrostranických frakcí.¹⁰¹

3. 2. Národně sociální mládež a socialismus v roce 1901

Poté, co jsme analyzovali program národně sociální strany z r. 1898 z hlediska zakotvení socialistických myšlenek, nyní obrátíme pozornost na postoj národně sociální mládeže k myšlence socialismu. Už bylo konstatováno, že Rudolf Bechyně vnesl v prvním čísle *Mladých proudů* požadavek na realizaci konceptu českého socialismu. Co však bylo tímto konceptem reálně myšleno? To můžeme rekonstruovat z článků uveřejněných v tomto časopise. Na tomto místě je ale třeba konstatovat, že tento koncept nezastávala mládež jako celek, ale především skupina soustředěná kolem Rudolfa Bechyně, Alberta Hlavsy a Karla Švihy (vystupujícího na stránkách *Mladých Proudů* pod pseudonymem dr. Ix¹⁰²), která ovládla na počátku existence *Mladých proudů* jejich stránky.

⁹⁹ HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 401.

¹⁰⁰ ŠKRDLE, Vladimír: Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století. Rigorózní práce, s. 36.

¹⁰¹ HARNA, Josef: Česká strana národně sociální, s. 400.

¹⁰² Viz NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Hnutí národně sociální mládeže 1902, Úryvek z článku Českého slova z 10. 3. 1914.

Český socialismus podle nich „stavě výhradně na chudém českém lidu, musí za každou cenu zachovat a zostrit svůj třídní ráz.“¹⁰³ V jiném čísle bylo pak v souvislosti s třídním bojem napsáno: „Slova „třídní zápas“ se nebojíme. Nezrodil se v našich hlavách, nýbrž vývoj společnosti zplodil jej sám. Proč si tu pravdu zapírat? Nejen kázat morálku co jediný prostředek ku reformě společnosti, ale boj chceme vésti a povedeme, boj utlačovaných proti utlačovatelům, ať je jimi kdokoliv.“¹⁰⁴ Již na první pohled je vidět zřetelná odlišnost těchto formulací oproti stanovisku národně sociální strany, která odmítala taktiku třídního boje a podporovala spolupráci všech složek v národě. Mládežnická skupina kolem Bechyně se k této spolupráci stavěla značně skepticky, protože podle jejího názoru se důsledkem rozvoje kapitalismu český národ tak třídně diferencioval, že z této diference vyplývající protichůdné třídní zájmy nebylo možné trvale slučovat.¹⁰⁵

Z tohoto stanoviska se stavěla k zapojení jiných než dělnických vrstev do národně sociální strany: „Maloživnostnictvo i maloroľnictvo má zajisté vždy místa mezi námi, podrobí – li se ovšem našim proletářským ideálům.“¹⁰⁶ Můžeme tak konstatovat, že uvedená skupina národně sociální mládeže kladla důraz na třídní charakter strany, jako strany primárně dělnické. Zároveň se nehodlala spokojit na rozdíl od národně sociální strany s reformami v rámci stávajících společenských řádů, ale chtěla přistoupit k mnohem radikálnějším krokům, a to konkrétně k „socialisování hospodářského systému tak, aby přešel výtěžek práce z tříd, které jej nyní neprávem, poněvadž bez vlastní práce, užívají, na celý národ.“¹⁰⁷

K sociálně reformní politice strany se uvedení členové mládeže stavěli negativně: „Sociální reformy opravářských stran jsou pouhými příštipky, jež nejsou s to, aby krizi společenskou mohly úplně zažehnati a hlubokou nespokojenost odstraniti.“¹⁰⁸ Konečným cílem této skupiny národně sociální mládeže pak bylo odstranění soukromokapitalistické výroby a stávajícího společenského řádu.¹⁰⁹ Jí proklamované vize se tak zásadně odlišovaly od politiky národně sociální strany, přičemž můžeme konstatovat, že byly socialistické. Směřovaly totiž k nastolení nové společnosti, jejímž základem bude společné vlastnictví. Ostatně oni sami sebe označovali za nejagilnější, nejpokrokovější a nejsocialističtější část národně sociální strany.¹¹⁰

¹⁰³ Mladé proudy In Mladé proudy 1, 1. 7. 1901, č. 2, s. 31 – 32.

¹⁰⁴ Úvodem In Mladé proudy 1, 1. 6. 1901, č. 1, s. 2.

¹⁰⁵ O demokracii In Mladé proudy 1, 1. 10. 1901, č. 4 a 5, s. 52.

¹⁰⁶ Povolební glosy In Mladé proudy 1, 1. 11. 1901, č. 6, s. 82.

¹⁰⁷ O demokracii In Mladé proudy 1, 1. 10. 1901, č. 4 a 5, s. 51.

¹⁰⁸ Věk náš je velký In tamtéž, s. 67.

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž; Nejbohatší lidé na zeměkouli In Tamtéž, s. 77.

¹¹⁰ Bratřím! In Mladé proudy 1, 1. 8. 1901, č. 3, s. 43.

Skupina kolem Bechyně se nespokojila s pouhou proklamací svých socialistických myšlenek, měla totiž ambici na jejich základě proměnit politický a ideový charakter celé národně sociální strany a přetvořit ji tak na stranu socialistickou. V tomto svém úsilí však neuspěla, přičemž narazila na odpor nejen u předáků strany, ale i v rámci mládežnického hnutí. Podle mého názoru to nebylo způsobeno tím, že by mládež odmítala socialistické názory skupiny, ale spíše tím, jakou strategii při prosazování svých idejí tato skupina použila. Tato strategie, jež se skládala zhruba ze čtyř základních komponent, se totiž ukázala jako chybná. První komponentu jsme si už představili, byla jí zmíněná prezentace socialistických požadavků, které chtěla Bechyněho mládežnická skupina realizovat.

Druhou součástí její strategie bylo publikování teoretických článků o socialismu v *Mladých proudech* a pořádání přednášek na stejné téma.¹¹¹ Přednášky a články sledovaly dvojí cíl – jednak vzdělávací, kdy členové mládeže měli být informováni o idejích socialismu, ale zároveň i přesvědčovací, kdy příjemci uvedených informací měli být pro socialistické ideje získáni, či ve svém již existujícím socialistickém myšlení upevněni.

Třetí složkou strategie Bechyně a spol. byla kritika národně sociální strany ze socialistických pozic. Z nich kritizovali např. volební taktiku strany při volbách do Českého zemského sněmu na podzim 1901. Nelíbila se jim totiž spolupráce v některých volebních obvodech s jinými politickými stranami, jako např. s Českou stranou státoprávní či radikálně pokrokovou. Ty totiž považovali za „měšťácké“. Spolupráce s těmito subjekty byla dle jejich pohledu v rozporu s jimi prosazovanou třídní profilací národně sociální strany.¹¹²

Výtce ze strany socialistické skupiny mládeže neušel ani vůdce národních sociálů Václav Klofáč, jehož brožura *Národní socialista v práci* byla označena za nedostatečně socialistickou.¹¹³ Symbolickým vrcholem této kritiky se stalo srovnání národně sociálního kalendáře s kalendářem sociálně demokratické strany, z něhož v *Mladých proudech* vyšel lépe ten sociálně demokratický: „Pokud se [...] díváme na letos vydané kalendáře obou největších dělnických stran: soc. demokratické a naší, nejsme ani minutu na rozpacích s oceněním obou velkých kalendářů. Neboť soc. demokratický kalendář je na první pohled [...] bohatší, cennější, vyslovenější, poněvadž socialističtější.“¹¹⁴

Dělnickému a více socialistickému charakteru národně sociální strany měl odpovídat i nový politický spojenec, jímž se měla stát sociální demokracie. Za snahou o sblížení se sociálně demokratickou stranou stál patrně přímo Rudolf Bechyně, který do národně sociální

¹¹¹ Srov. Klub pražské mládeže. In *Mladé proudy* 1, 1. 10. 1901, č. 4 a 5, s. 73.

¹¹² Srov. např. Povolební glosy. In *Mladé proudy* 1, 1. 11. 1901, č. 6, s. 81 – 82; Též srov. *Vzduch se čistí*, tamtéž, s. 94 či tamtéž, s. 95 či článek *Staré hříchy* na s. 96 tamtéž.

¹¹³ V. J. Klofáč: *Národní socialista v práci*. In *Mladé proudy* 1, 1. 12. 1901, č. 7, s. 107 – 108.

¹¹⁴ *Dělnické kalendáře*. In *Mladé proudy* 1, 1. 11. 1901, č. 6, s. 92.

strany přešel ze sociální demokracie a později se do ní ostatně vrátil.¹¹⁵ *Mladé proudy* tak začaly uveřejňovat články, v nichž kritizovaly vzájemné soupeření a osočování obou politických subjektů a vyslovovaly se pro jejich spolupráci, což by podle nich bylo v zájmu celého českého proletariátu.¹¹⁶ Propagování kooperace se sociálně demokratickou stranou lze pak v našem přehledu označit za čtvrtou část strategie, jež měla vést k socializaci národně sociální strany.

Tato strategie však nedosáhla kýženého efektu a skončila neúspěchem. V čem spočíval její problém? To nám výstižně vyjadřuje dopis zasláný do redakce *Mladých proudů* jedním členem národně sociální mládeže z Hořovic, který se podepsal pouze iniciálami F. V.¹¹⁷ Ten si nejdříve stěžoval na nesrozumitelnost článků uveřejňovaných v *Mladých proudech*, což nasvědčuje tomu, že teoretické a abstraktní články o socialismu, jež tvořily důležitou součást *Mladých proudů*, přesahovaly intelektuální a vzdělanostní niveau řadového člena mládežnické organizace. Nemohly tak nejen naplnit svůj základní cíl, jímž bylo vychovávat k socialistickému přesvědčení, ale kvůli své komplikovanosti narážely též na aktivní odmítání uvnitř národně sociální mládeže. Svůj odpor mládež manifestovala malou čteností *Mladých proudů*, jak nám prozrazují četné stesky uvnitř tohoto listu,¹¹⁸ čímž se dále snižoval agitační rádius Bechyněho skupiny a tím pádem dopad jejích myšlenek. Podobným neúspěchem se mohly vykázat i konané přednášky. Na přednášku Karla Švihy z cyklu O socialismu, kterou uspořádal v listopadu 1901 pražský Klub mladé generace, tak přišlo pouhých pět posluchačů.¹¹⁹

F. V. si dále ve svém dopise stěžoval, že *Mladé proudy* příliš kritizují vlastní stranu a nadřezují straně sociálně demokratické. Porovnávání národně sociální strany se sociálně demokratickou, z něhož mohla vyjít sociálně demokratická strana lépe, jak jsme viděli v případě kalendářů, hledání styčných bodů se sociální demokracií a obecně velký prostor, jenž byl této straně na stránkách *Mladých proudů* věnován, byl podle mého názoru největší strategickou chybou, které se Bechyně a spol. při propagaci svých socialistických myšlenek dopustili. Za situace, kdy identita národně sociální strany byla primárně odvozena od soupeření se sociální demokracií, je logické, že takovéto ostentativní kroky musely v rámci národně sociální strany i její mládežnické organizace narazit na odpor. Jejich percepce

¹¹⁵ VYKOUPIĚL, Libor: c. d., s. 28 – 29.

¹¹⁶ Srov. *Mladé proudy* 1, 1. 10. 1901, č. 4 a 5, s. 75.

¹¹⁷ F. V. v Hořovicích. In *Mladé proudy* 1, 1. 10. 1901, č. 4 a 5, s. 78 – 79.

¹¹⁸ Srov. Bratřím! In *Mladé proudy* 1, 1. 8. 1901, č. 3, s. 43 – 44; Z Jaroměře. In *Mladé proudy* 1, 1. 11. 1901, č. 6, s. 94.

¹¹⁹ Počátek konců. In *Mladé proudy* 1, 1. 12. 1901, č. 7, s. 111.

sociální demokracie tak de facto znamenala popření konstitutivní identity národně sociální strany a zpochybnění zažitých hodnot, jež sdílela i mládež.

To vedlo mezi mládeží k pocitu nejistoty, jak ostatně vyplývá z dopisu F. V., který napsal: „*Vůbec čím dále čteme náš časopis, tím více nevíme, zda-li máme v rukou soc. – dem. plátek, aneb časopis národně – sociální.*“¹²⁰ Reakce *Mladých proudů* na tuto výtku pak svědčí o nepochopení nálady v mládeži a neschopnosti sebereflexe ze strany Bechyně a spol.: „*Nuže, není-li to křičícím dokladem té úžasné nevyspělosti a nesocialističnosti mnohých našich bratří a tou nejvážnější pobídkou k další, kritické a socialistické práci „Ml[adých] Pr[oudů]?*“¹²¹ Za této situace se nelze divit, že zmíněná Bechyněho skupina nebyla úspěšná při prosazování svých socialistických idejí ani v rámci mládeže.

To s definitivní platností potvrdila reakce na Bechyněho článek „*Přímé slovo*“, který měl vyjít jako úvodník v lednovém čísle *Mladých proudů* v roce 1902. Bechyně v něm nejdříve podrobil kritice národně sociální stranu, aby následně artikuloval přání své skupiny, jež vyústily v kategorický požadavek revolučního socialismu. Článek ale narazil v ústředním výkonném výboru mládeže, který zakázal jeho uveřejnění. V reakci na toto rozhodnutí výkonného výboru vystoupili Rudolf Bechyně, Albert Hlavsa a Karel Šviha z redakce *Mladých proudů*.¹²² Bechyně též rezignoval na předsednickou funkci v pražském Klubu mladé generace, kterou zastával.¹²³ Jak už jsem konstatoval výše, pokud se část mládeže postavila proti Bechyněmu a spol. nebylo to primárně kvůli jejich socialistickým idejím, ale kvůli taktice, kterou při jejich prosazování používali. Kromě výše uvedených výtek vadila této části mládeže radikalita Bechyně a spol., oni sami byli pro mírnější a pozvolnější postup.¹²⁴

3. 3. Předsjezdová diskuze v roce 1902

To, že národně sociální mládež byla otevřená socialistickým idejím, nám potvrzuje vnitrostranická diskuze, jež vypukla v souvislosti s plánovanou revizí programu na III. sjezdu České strany národně sociální. Tato diskuze byla tak intenzivní a vypjatá, že sjezd původně plánovaný na 17. – 19. května 1902 byl odložen na 28. – 29. září 1902.¹²⁵ Diskuzi

¹²⁰ F. V. v Hořovicích. In *Mladé proudy* 1, 1. 10. 1901, č. 4 a 5, s. 79.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Oznámení. In *Mladé proudy* 1, 1. 1. 1902, č. 8, s. 126; NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Národně sociální mládež 1897 – 1906, Hnutí národně sociální mládeže 1902, Úryvek z článku Českého slova z 10. 3. 1914.

¹²³ 25 let práce Československé strany socialistické. 1897 – 1922, s. 128.

¹²⁴ Několik vzpomínek a trochu kritiky. In *Mladé proudy* 9, 1. 1. 1910, č. 1, s. 2.

¹²⁵ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 16, III. sjezd České strany národně sociální 1902.

zahájil Jan Karel Mayer, redaktor *Stráže lidu* v Českých Budějovicích a představitel socialistického křídla ve straně. Ten v májové proklamaci formuloval požadavek na odstranění soukromokapitalistické výroby.¹²⁶ Proti Mayerovým názorům vystoupili na stránkách *České demokracie* např. Jan Vorel, Jiří Stříbrný, František Auda. Mayer na obranu svých názorů publikoval několik článků ve *Stráži lidu*, která tehdy přesáhla svou regionální působnost, a především příslušníci národně sociální mládeže tento českobudějovický list horlivě kolportovali po Praze.¹²⁷

J. K. Mayer pak těsně před sjezdem shrnul v *České demokracii* požadavky levicového křídla strany, jež chtěl on a jeho stoupenci na sjezdu prosadit. Do nového programu národně sociální strany požadoval Mayer zařadit v otázce soukromého vlastnictví následující formulaci: „*Neuznáváme soukromého práva vlastnického k věcem veřejné důležitosti a veřejné nutné potřeby jako: k podnikům velké dopravy, dolům, lesům a půdě, žádající její znárodnění, řídicí se zásadou kooperativního socialismu: statky a půda jich vzdělavateli - družstvu, nástroje kooperacím, výrobek výrobci – jsme toho názoru, že půda zadána bude všeobecným rozhodnutím národa zajisté těm, kteří ku prospěchu všech nejvíce z ní vyléží.*“¹²⁸ Soukromokapitalistickou výrobu pak chtěl Mayer nahradit kooperativním socialismem, čímž chápal soustavu svépomocných nákupních a výrobních dělnických družstev, úzce spjatých s odborovými organizacemi, v nichž by dělníci měli nárok na celý čistý zisk své práce.¹²⁹

Debatu o revizi programu byla na sjezdu velmi bouřlivá a socialistická skupina ze sjezdového zasedání odešla poražena, neboť v zásadě byl přijat návrh programu z pera Václava Choce (tzv. Chocův program).¹³⁰ Do nového programu národně sociální strany tak byla z Mayerova výše uvedeného požadavku přijata pouze věta: „*Neuznáváme soukromé právo vlastnické k věcem veřejné důležitosti a veřejné nutné potřeby (jako k podnikům velké dopravy, k dolům, lesům), přičemž tyto podniky měly být zestátněny a spravovány „dle zásady veřejnohospodářské*“.¹³¹ Pokud porovnáme tento programový bod s obdobným bodem z tzv. Klofáčova programu (srov. výše) zjistíme, že byly významově totožné, jen byly jinak vyjádřeny. Mayerovi se totiž nepodařilo na sjezdu prosadit svůj klíčový požadavek na znárodnění půdy.¹³²

¹²⁶ Náš máj. In *Stráž lidu* 5, 2. 5. 1902, č. 9, s. 1.

¹²⁷ VYKOUPIĽ, Libor: c. d., s. 26 – 27.

¹²⁸ Citováno podle Tamtéž, s. 27.

¹²⁹ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 16, III. sjezd České strany národně sociální 1902, Před sjezdem strany (opis článku J. K. Mayera v *České demokracii* z 27. 9. 1902).

¹³⁰ Celý program Viz HARNA, Josef (editor): *Politické programy českého národního socialismu*, s. 62 – 68.

¹³¹ Tamtéž, s. 63.

¹³² III. Sjezd strany nár.-soc. In *Stráž lidu* 5, 10. 10. 1902, č. 20, s. 1.

Co se týče problému soukromokapitalistické výroby, tak byla oproti Mayerovu návrhu, jenž požadoval její úplné odstranění, přijata mnohem mírnější formulace: „*Výrobu soukromopodnikatelskou, pokud je škodlivá, chceme nahradit sespolečněním výrobních prostředků, asociací práce, zakládáním družstev výrobních a spotřebních.*“¹³³ Tato věta byla navíc značně nejasná a nabízela velký prostor pro interpretaci, poněvadž nebylo nijak stanoveno, co je myšleno škodlivou soukromopodnikatelskou výrobou a čím se tato výroba odlišuje od té neškodlivé. Je jí tak třeba chápat spíše jako úlitbu Mayerově opoziční skupině. Přesto, že se socialistické frakci nepodařilo se svými názory na sjezdu prosadit, můžeme konstatovat, že tzv. Chocův program, který platil beze změny až do roku 1918, byl svým vyzněním přece jen více „socialističtější“ než ten tzv. Klofáčův z roku 1898.¹³⁴

Pro téma naší práce je ale mnohem důležitější skutečnost, že J. K. Mayer našel četné podporovatele v řadách mládeže. O tom, že národně sociální mládež kolportovala *Stráž lidu*, jsme již mluvili, zástupci mládeže hájili Mayera i na sjezdu strany.¹³⁵ Zdá se, že klíčovou roli při získání mládeže na Mayerovu stranu sehrál Emil Špatný, který se v této době vyprofiloval jako nejvýraznější osobnost mládežnické hnutí a na jaře roku 1903 se stal majitelem, vydavatelem a hlavním redaktorem *Mladých proudů*.

Tehdejší člen mládeže Karel Slaviček na období před sjezdem strany v r. 1902 později vzpomínal: „*Už v pátém roce strany r. 1902 strhává [Emil Špatný] ji [národně sociální mládež – S. H.] k nadšenému boji za revisi programu, požadovanou redaktorem „Stráže lidu“ v Českých Budějovicích J. K. Mayerem. Nikdy mi nevytizí z paměti vzrušené diskuse v Klubu mladé generace v Praze, kde hoši, mající na celý večer 20 haléřů, vydrželi několik hodin debatovati o ideálech socialismu. Byl to svátek, když Emil mezi náš přišel. Dovedl přesvědčovat a získávat a do mladých dělnických duší vléval viru v uskutečnění konečných cílů socialismu. Dobu od května do září 1902 počítám k ideově neplodnějším v historii národní mládeže socialistické.*“¹³⁶

Byli to tedy patrně Špatný a Mayer, kteří se zasloužili o to, že národně sociální mládež jako celek přijala za svou ideu socialismu. Tomu nasvědčuje i věta z Mayerova nekrologu v *Mladých Prouděch*, v němž jej mládež označuje za prvního zakladatele svého hnutí mládeže národně socialistické.¹³⁷ Uspěli tedy tam, kde Bechyně a spol. selhali. Špatný pak aktivně vystupoval na uvedeném sjezdu strany v r. 1902 po boku Mayera a navrhl, aby

¹³³ HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu, s. 64.

¹³⁴ Srov. MALÍŘ, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848 – 1914. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 223.

¹³⁵ VYKOUPILOV, Libor: c. d., s. 27.

¹³⁶ Padesát let Emila Špatného. Praha: Mladé proudy, 1933, s. 85.

¹³⁷ Jan Karel Majer. In Mladé proudy 9, 1. 7. 1910, č. 14, s. 6.

program strany obsahoval možnost vyvolání generální stávky jako nástroje politického boje. Byl přesvědčen, že dobře zorganizovaná generální stávka je nejlepší zbraní proletariátu, která je schopna „vyraziti celý soukromokapitalistický systém výrobní z veřejí.“¹³⁸ Sjezd však Špatného návrh zamítl.¹³⁹

Rok 1902 je významný ještě z jiného důvodu. Přinesl totiž první snahy národně sociální strany podříditi mládež své autoritě. Strana se pokusila převzít iniciativu v zakládání nových organizací mládeže, u těch stávajících chtěla potlačit jejich autonomii a pevněji je připoutat ke straně.¹⁴⁰ Je pravděpodobné, že toto úsilí strany bylo vyvoláno samostatnou politikou mládeže v oblasti socialismu, ať už ze strany Bechyně a spol. či Špatného. Když se k tomu přidaly další faktory (např. další české politické strany přistoupily k organizování mládeže), národně sociální mládež upadla do krize, o čemž svědčí i vydávání *Mladých proudů*. V roce 1902 vyšly totiž pouze čtyři čísla *Mladých Proudů*, a to 1. ledna, 15. února, 15. dubna a poslední 15. srpna. Další a poslední číslo I. ročníku vyšlo až 15. února 1903.

S nástupem Emila Špatného do čela mládežnického hnutí a redakce *Mladých proudů* na jaře 1903 začala národně sociální mládež opět vykazovat intenzivnější činnost, přičemž se jí podařilo uhájiti své autonomní postavení v rámci strany. Nebezpečí omezení nezávislosti mládeže však existovalo i nadále, jak nám prozrazují *Mladé Proudů* z května 1903.¹⁴¹ Ostatně latentní snahy národně sociální strany omezit organizační samostatnost svého mládežnického hnutí, jež přecházely v aktivní pokusy během politických sporů mezi mládeží a stranou, přetrvávaly po celé námi sledované období, tedy do roku 1910. Mládež tak musela být neustále na pozoru před pokusy omezit její autonomii.

3. 4. Vztah národně sociální mládeže k socialismu po roce 1902

Co se týče vztahu obrozené národně sociální mládeže k socialismu, tak ten jasně vyjádřilo první číslo *Mladých proudů* nového ročníku 1903: „Vstupujeme do nového období. Socialistickým zásadám zůstaneme věrni. Naše celé prostředí přinutilo nás, abychom rozšiřovali víru v socialismus. Smějeme se všem měšťáckým filistrům¹⁴², kteří s kropenkou v ruce chtějí reformovati dnešní svět [...]. Jsme prodchnuti nenávistí proti společnosti

¹³⁸ Stávky. In *Mladé proudy* 1(2), 1. 5. 1903, č. 1, s. 5; Srov. též Generální stávkou. In *Mladé proudy* 1(2), 20. 8. 1903, č. 4, s. 27 – 28; Jenerální stávka. In *Mladé proudy* 3, 31. 12. 1904, č. 12, s. 117 – 118.

¹³⁹ III. Sjezd strany nár.-soc. In *Stráž lidu* 5, 10. 10. 1902, č. 20, s. 1.

¹⁴⁰ PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, s. 173.

¹⁴¹ Samostatné organisace mládeže. In *Mladé proudy* 1(2), 1. 5. 1903, č. 1, s. 7; Moravská mládež. In *Mladé proudy* 1(2), 29. 5. 1903, č. 2, s. 13; Hnutí mládeže sociálně demokratické. In *Tamtéž*, s. 14.

¹⁴² Filistr - omezenec, úzkoprsý člověk, zpátečník.

*dnešních dnů, která zná jen práva a privilegia bohatých, pro chudé má jedině bídu, křivdu, bezpráví. Budeme podporovat boj dělných tříd za odstranění našich společenských poměrů. [...] Vše co konati hodláme, bude jedině ku prospěchu dělného lidu. [...] Politickou svobodu, hospodářskou neodvislost a rovnocennost dosáhne proletariát jedině socialismem. A proto hleďte k socialismu!*¹⁴³

Jak vyplývá z článků v *Mladých prouděch*, tak i v následujících letech mládež setrvala na stejných socialistických pozicích, představovala tak radikální socialistické křídlo v národně sociální straně, jež si kladlo za cíl odstranění soukromokapitalistické výroby socializací veškerých výrobních prostředků, v obecné rovině pak celého tehdejšího společenského řádu. Mládež svůj socialismus označovala jako socialismus národní či český a chápala jej jako opoziční alternativu vůči socialismu sociální demokracie. Se svými socialistickými názory narážela mládež logicky na nesouhlas u některých členů strany. Můžeme ale konstatovat, že mládež na rozdíl od počátečního období, kdy jejímu hnutí udával tón Rudolf Bechyně, nekritizovala stranu veřejně kvůli nedostatečnému zakotvení socialistických idejí v stranickém programu a politice. Navíc se zdá, že mládež do značné míry rezignovala na přetvoření národně sociální strany v stranu socialistickou a raději se koncentrovala na antimilitaristickou činnost.

I když se mládeži nepodařilo prosadit socialistické postuláty do programu a do politiky své strany, tak bychom její vliv na směřování strany v této oblasti neměli podceňovat. Výše jsme uvedli, že národně sociální strana v sobě integrovala dvě ideje – národní a sociální. Zatímco na začátku existence národně sociální strany dominovala národní idea a sociální byla marginalizována, tak postupem času sociální idea nabývala na významu. Ostatně už jsme konstatovali, že program strany z roku 1902 byl více „socialističtější“ než ten předchozí z roku 1898. Tím, že mládež zastávala socialistické názory a akcentovala sociální témata, napomáhala výraznou měrou zmíněné sociální ideji k prosazení uvnitř národně sociální strany. Ta se tak stávala méně národní a více sociální, než byla na svém počátku.

Musíme si také uvědomit, že členové národně sociální mládeže nepůsobili na národně sociální stranu jen „z venku“, neboť po dosažení určitého věku opouštěli mládež a vstupovali do příslušných stranických organizací, přičemž si s největší pravděpodobností ponechávali svá socialistická stanoviska. Ty nadále podporovali, ale nyní přímo uvnitř strany. Přirozená generační výměna tak pomalu působila na proměnu ideologického charakteru národně sociální strany směrem k socialismu. Tento proces byl završen na

¹⁴³ Do světa. In *Mladé proudy* 1(2), 1. 5. 1903, č. 1, s. 2.

přelomu března a dubna 1918, kdy byl na sjezdu strany přijat nový stranický program, jenž byl jednoznačně socialistický. Hospodářská část programu postulovala radikální přeměnu kapitalistické společnosti v socialistickou. Té mělo být dosaženo odstraněním soukromého vlastnictví výrobních prostředků, tedy dávným požadavkem národně sociální mládeže. Socialistické zakotvení strany vyjadřovala i změna názvu strany, k níž na stejném sjezdu došlo. Ta se nyní nazývala Česká strana socialistická.¹⁴⁴

¹⁴⁴ HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu, s. 21 – 22.

4. Antimilitarismus

Před tím než přistoupíme k samotné analýze, měli bychom si vymezit termín antimilitarismus. Antimilitarismus je hnutí zaměřené proti militarismu. Mezi průvodní znaky militarismu patří zdůrazňování role armády ve vnitřní politice či expanzivní politika proti ostatním zemím s použitím vojenských prostředků. Součástí militarismu je též masivní zbrojení a budování rozsáhlých armád ze strany státu v rámci přípravy na válečný konflikt. Tomu odpovídá značná výše finančních prostředků, jež dává stát k dispozici na vojenské účely. Militarismus se též projevuje prorůstáním vojenských orgánů do státní správy a dalších institucí, dlouhou povinnou vojenskou službou, ale i podobou školní výchovy, při níž je vyzdvihován význam armády, glorifikování slavní vojevůdci a vojenská vítězství apod.¹⁴⁵ Protiválečným hnutím je též pacifismus, ale ten na rozdíl od antimilitarismu, který je proti válkám mezi státy, odmítá jakékoliv násilí.

Z dnešního úhlu pohledu těžko označíme Rakousko – Uhersko za militaristický stát. Zbrojní úsilí monarchie před r. 1914 nebylo z komparativního hlediska nikterak intenzivní, ostatní velmoci investovaly na rozmnožení ozbrojených sil a modernizaci armády daleko více peněz. Přesto v letech 1890 – 1913 vzrostly v Rakousku - Uhersku výdaje na armádu téměř čtyřnásobně. Terčem kritiky byla též podoba a délka vojenské služby. Ta činila u pěchoty tři roky (v roce 1912 byla snížena na dva roky) a u námořnictva čtyři roky. V nacionálně českém prostředí vadil též „německý charakter“ armády (např. ¾ důstojnického sboru tvořili Němci).¹⁴⁶ Z těchto kořenů pak vyrůstala antimilitaristická propaganda v českých zemích před první světovou válkou.

4. 1. Antimilitaristická činnost národně sociální mládeže

Národně sociální mládež otevřela téma antimilitaristického boje již na svém prvním sjezdu, který se konal 7. dubna 1901. Byla totiž přijata rezoluce, jež obsahovala následující formulaci: „*Uvažujíc dále o dnešním jhu militarismu a jeho zkázonosnému vlivu na celý život dorostu, na mravnost, o jeho vlivu na sociální a hospodářské poměry pracujícího lidu, dále vidouce, jak rozrušuje vojáctví rodinu, přičí se lidskosti, humanitě, je nástrojem snah velkokapitalistických, doporučujeme naprosté jeho odstranění a zavedení všeobecné*

¹⁴⁵ ŽALOUDEK, Karel: Encyklopedie politiky. Praha: Libri, 2004, s. 265; K militarismu též srov. Ottův slovník naučný, 17. díl, 1901, s. 346.

¹⁴⁶ PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus (1900 – 1910), s. 170 – 171.

ozbrojení lidu.¹⁴⁷ Zároveň protestujeme co nejrozhodněji proti dnešnímu neustálému zvyšování nákladů na vojsko [...]. Omladina považuje rozhodný boj proti militarismu za jeden z předních svých úkolů.“¹⁴⁸

I přes uvedenou rezoluci a konfiskovaný článek „Bratřím rekrutům“,¹⁴⁹ jenž měl vyjít v říjnovém čísle *Mladých proudů* z roku 1901 a jímž chtělo vedení mládeže proklamovat své antimilitaristické přesvědčení poprvé veřejně, tak se mládež až do roku 1903 antimilitaristické činnosti věnovala minimálně. V této době, jak už bylo výše analyzováno, jí totiž intenzivně zajímal boj o socialistický charakter strany. Situace se změnila až v roce 1903, kdy se do čela národně sociální mládeže dostal Emil Špatný. Ten byl podle Miroslava Peška „bez nadsázky synonymem českého antimilitarismu.“¹⁵⁰

V úvodníku květnového čísla obnovených *Mladých proudů* vyjádřila jejich redakce odhodlání bojovat proti „polypu militarismu.“¹⁵¹ Ve stejném čísle vyšel i příznačně nazvaný článek „Pryč s militarismem!“, v němž národně sociální mládež mj. označila militarismus za jednoho z největších nepřátel dělnické mládeže a kritizovala týrání vojáků ze strany nadřízených.¹⁵² Špatné zacházení s vojáky se stalo velmi akcentovaným tématem, za tímto účelem zřídily *Mladé proudy* v roce 1903 rubriku Listy z kasáren, v níž si mohli vojáci stěžovat na surové zacházení a šikanu. Zároveň byli vojáci vyzváni, aby se s těmito problémy obraceli na Václava Klofáče, který bude jejich případy medializovat na říšské radě a zakročovat v jejich prospěch.¹⁵³

Jádro antimilitaristické propagandy národně sociální mládeže pak spočívalo v pořádání protimilitaristických schůzí a shromáždění před jarními odvody a před podzimním nástupem odvedených branců do kasáren. Jejich účelem bylo získat brance pro antimilitaristické postoje a zároveň pro hnutí národně sociální mládeže.¹⁵⁴ To, že tato snaha byla úspěšná, dokazuje i změna v chování některých branců během odvodů. Zatímco bylo běžným zvykem, že se mladíci dostavovali k odvodům s radostí a pod vlivem alkoholu, tak během odvodů v roce 1905 se objevila i jiná praxe. Začali s ní národně sociální branci

¹⁴⁷ Všeobecným ozbrojením lidu byl myšlen tzv. miliční systém, používaný ve Švýcarsku, při němž stát nemá stálou armádu, ale jeho vojenskou sílu tvoří ozbrojení a vycvičení občané. Ti jsou v případě napadení země povoláni do zbraně na obranu vlasti. Takový vojenský systém konvenoval antimilitaristům více než stálé vojsko, neboť milice byla určena výhradně k obraně napadeného státu, nikoliv k expanzivním účelům. Navíc miliční způsob vojenské organizace byl mnohem méně finančně náročný než stálá armáda. (Ottův slovník naučný, 17. díl, 1901, s. 337).

¹⁴⁸ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 10.

¹⁴⁹ Jeho znění viz Tamtéž, s. 11.

¹⁵⁰ PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus (1900 – 1910), s. 173.

¹⁵¹ Do světa. In *Mladé proudy* 1(2), 1. 5. 1903, č. 1, s. 2.

¹⁵² Pryč s militarismem! In Tamtéž, s. 4.

¹⁵³ Občané vojáci! In *Mladé proudy* 1(2), 29. 5. 1903, č. 2, s. 12.

¹⁵⁴ K odvodům. In *Mladé proudy* 4, březen 1905, č. 3, s. 25 – 26.

z Babic u Brna při odvodu v Králově Poli dne 22. března 1905. Přijeli k němu totiž ve smutečním průvodu – s černě potaženými vozy, s černým praporem, v černých oblecích a s červenobílými karafiáty v knoflíkových dírách. Na vozech byly umístěny nejrůznější nápisy, a to např.: „*Armáda, hrob našeho mládí, žalář naší svobody!*“ nebo „*Kdo schopen, bude otrok.*“¹⁵⁵

Přístup Babických k odvodům jako tragicky osudovému okamžiku v životě mladého člověka se ujal a následovali ho další branci na jiných místech Čech a Moravy. Podobné výstupy při odvodech značily narůstající sebevědomí antimilitaristického hnutí, jehož hlavním nositelem byla národně sociální mládež. Zároveň znamenaly vstup antimilitaristického diskurzu do veřejného prostoru, a to navíc při tak výsostné „militaristické“ akci, jakou byli odvody. Není se tak čemu divit, že uvedené antimilitaristické chování během odvodů vzbudilo velkou pozornost veřejnosti a vyvolalo znepokojení u rakouských úřadů. Ti v řadě případů trestali takto se chovající brance odnětím svobody v řádu dnů či peněžitou pokutou.¹⁵⁶

Národně sociální mládež se navíc nehodlala spokojit pouze s antimilitaristickou propagandou mezi odvedenci, ale chtěla s ní též proniknout přímo do armády. Na druhém sjezdu mládeže, který se konal 27. a 28. září 1903 v Brně, tak prohlásil Emil Špatný: „*Naším úkolem bude důsledně brojiti proti militarismu. Po příkladu belgické mládeže, která soustředěna je v ligách protimilitaristických, musíme pracovati nejen mezi odvedenými, ale i mezi armádou. Nakaziti vojsko jedem socialismu, stane se naším heslem. Od tohoto sjezdu nastává nám nová povinnost, pracovati mezi vojskem.*“¹⁵⁷

Základní znakem antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže byla její neustálá intenzifikace. V lednu 1906 se tak ústřední výkonný výbor mládeže usnesl, že každá větší organizace mládeže má v době před odvody provést rozsáhlou protimilitaristickou agitaci, a to nejen ve městě, ale zvláště na venkově.¹⁵⁸ Za tímto účelem bylo v březnu vydáno speciální protimilitaristické číslo *Mladých proudů*, v němž však řada článků neprošla cenzurou a byla konfiskována.¹⁵⁹ V roce 1906 se konal i třetí sjezd národně sociální mládeže, a to konkrétně v Kolíně ve dnech 15. – 16. dubna 1906. Na sjezdu bylo konstatováno, že

¹⁵⁵ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 15.

¹⁵⁶ Tamtéž; NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 27, Antimilitarismus národně sociální mládeže 1904 – 1905, Antimilitarismus národně sociální mládeže 1906.

¹⁵⁷ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 13.

¹⁵⁸ Protimilitaristická akce předodvodní. In *Mladé proudy* 5, leden 1906, č. 1, s. 7.

¹⁵⁹ Protimilitaristická schůze rekrutů. In *Mladé proudy* 5, únor 1906, č. 2, s. 24. Protimilitaristické číslo viz *Mladé proudy* 5, březen 1906, č. 3.

„protimilitaristické hnutí mládeže rok od roku vypadá důstojněji. Národní mládež socialistická hnutí ono začala a bude jej rozšiřovat i dále.“¹⁶⁰

Sjezd se koncentroval na prohloubení agitace mezi vojáky v kasárnách. Byl vysloven požadavek, aby národně sociální mládež sestavovala seznamy všech branců, jimž měla vštípit antimilitaristické přesvědčení a nadále s nimi zůstat v nepřetržitém kontaktu, a to i po jejich vstupu do kasáren. Podobná organizovaná síť důvěrníků v armádě (v terminologii mládeže protimilitaristická liga) by měla pro antimilitaristickou činnost národně sociální mládeže velký význam. Skrze takovéto důvěrníky by mohla mládež systematicky rozvracet armádu zevnitř a zároveň dostávat užitečnou zpětnou vazbu o efektivitě antimilitaristické propagandy v jednotlivých kasárnách. Na základě získaných informací by následně mohla adaptovat své antimilitaristické strategie dle konkrétní situace u určité vojenské posádky. Již nedlouho po sjezdu se začaly ustavovat zárodky takovéto protimilitaristické ligy.¹⁶¹

Symbolickým vrcholem antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže se pak stalo uspořádání antimilitaristického sjezdu na základě návrhu vídeňské mládežnické organizace z kolínského sjezdu. Byl to první antimilitaristický sjezd v Rakousku, ba ve Střední Evropě. Jeho organizací byl pověřen nově zřízený sekretariát ústředního výkonného výboru mládeže, do jehož čela byl povolán z Vídně Alois Hatina.¹⁶² Ambicí antimilitaristického sjezdu, jenž se konal 28. a 29. září 1907 v Praze, bylo osvětlit problematiku militarismu z různých úhlů pohledu a položit základy „*tuhé protimilitaristické organizace*.“¹⁶³ Tematickými body sjezdu, jehož se podle *Moravského kraje* zúčastnilo 169 antimilitaristů,¹⁶⁴ byly: 1) Militarismus a hnutí mírové, 2) Militarismus, kultura a národ, 3) Protimilitaristická propaganda za hranicemi, 4) Protimilitaristická propaganda v rakouské armádě, 5) Organizace v kasárnách a liga protimilitaristická, 6) Žena a militarismus.¹⁶⁵

Na tomto místě nemá cenu se dopodrobna zabývat průběhem sjezdu a obsahem přijatých rezolucí. Ostatně ty pro poznání podoby antimilitaristické činnosti mládeže nejdůležitější rezoluce (k protimilitaristické propagandě v rakouské armádě, k organizaci v kasárnách a lize protimilitaristické) nebyly ve sjezdovém referátu, který vyšel v *Mladých proudech*, otištěny. To bylo logické, poněvadž pokud by byly zveřejněny, tak by se o plánované antimilitaristické strategii dozvěděly státní orgány, jež by tak mohly na ni

¹⁶⁰ Třetí sjezd národní mládeže socialistické. In *Mladé proudy* 5, květen 1906, č. 5, s. 71.

¹⁶¹ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 17, 160 - 162; ŠKRDLE, Vladimír: *Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století*. Rigorózní práce, s. 58 - 59.

¹⁶² PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 - 1910)*, s. 182.

¹⁶³ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 19 - 20.

¹⁶⁴ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 6, č. 10, 1907, s. 160 (článek *Žurnalistika o našem protimilitaristickém sjezdu*).

¹⁶⁵ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 6, č. 6, 1907, s. 81.

adekvátně zareagovat. Navíc zde roli hrálo i bezpečnostní hledisko, represivní a soudní orgány by totiž dostaly otištěním uvedených rezolucí do rukou vítaný usvědčující materiál proti účastníkům sjezdu. V *Mladých proudech* tak bylo jen stručně konstatováno, že byly položeny základy k první české protimilitaristické lize.¹⁶⁶

Byla následně opravdu protimilitaristická liga ustanovena? Už jsme výše uvedli, že po sjezdu mládeže v roce 1906 byly ustanoveny zárodky takovéto ligy, po antimilitaristickém sjezdu snahy o její zřízení nepochybně zesílily. Josef Pšenička vzpomínal v roce 1922, jak krátce po antimilitaristickém sjezdu založil společně spolu s dalšími dvěma členy národně sociální mládeže protimilitaristickou ligu v Liberci.¹⁶⁷ Protimilitaristické ligy vznikly patrně i u dalších vojenských posádek, ale k vytvoření pevné antimilitaristické organizační struktury a jedné zastřešující protimilitaristické ligy však nikdy nedošlo.¹⁶⁸

Obecně se dá říci, že národně sociální mládež v období po antimilitaristickém sjezdu svou antimilitaristickou činnost ještě zintenzivnila a zradikalizovala. Radikalizaci nám dokládá např. následující leták národně sociální mládeže, který byl rozšiřován v dubnu 1908 v brněnských kasárnách: „*Občané! Dělníci! Jste odvedeni a bude-li se Vám nařizovat vraždit Vaše bratry dělníky, neuposlechněte tohoto rozkazu! Jestliže Vás učí střílet, učte se! V příhodném okamžiku bude možné obrátit zbraně proti Vaším utlačovatelům! Pryč s militarismem!*“¹⁶⁹ Za této situace se nelze divit, že rakouská státní moc, jež začala chápat antimilitaristickou činnost národně sociální mládeže jako přímo nebezpečnou armádě a státu, přistoupila k perzekuci národně sociální mládeže s cílem pacifikovat uvedené antimilitaristické aktivity.

4. 2. Perzekuce národně sociální mládeže

Pražská police se snažila zabránit už konání zmíněného antimilitaristického sjezdu. Ten se sešel 28. září 1907 v dolním sále bývalé Svatováclavské záložny v Praze. Zanedlouho po zahájení sjezdu však vtrhla do sálu policie, sjezd rozpustila a jeho účastníky předvedla na policejní ředitelství. Ti jsou po výsledku propuštěni s kategorickým zákazem pokračovat v konání sjezdu. Ten ale neuposlechli a odpoledne bylo pokračováno ve sjezdovém jednání

¹⁶⁶ Sjezdový referát viz NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 6, č. 10, 1907, s. 148 – 153 (článek *Základy protimilitaristické propagandy položeny*).

¹⁶⁷ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 160 – 162.

¹⁶⁸ PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, s. 183.

¹⁶⁹ Citováno dle Týž: *Český antimilitarismus 1900 – 1918. Diplomová práce*, s. 41.

v nuselské sokolovně a druhý den v restauraci „U Kotvy“ v Braníku.¹⁷⁰ Dne 4. října 1907 byli zatčeni čtyři svolavatelé sjezdu Alois Hatina, František Ježek, Antonín Rauch a Emil Špatný, vsazeni do vazby a obviněni ze zločinu proti veřejnému pokoji a řádu dle § 65 a pro nedokonané svádění vojáků k vojenským zločinům dle § 9 a 222 tr. z. Bylo vyslechnuto přes 300 svědků, ale vyšetřování nevedlo k žádným konkrétním výsledkům, takže všichni čtyři svolavatelé sjezdu byli již 9. listopadu 1907 propuštěni z vazby.

Státní zastupitelství však pokračovalo v obstarávání důkazů a 24. září 1908 bylo zahájeno hlavní líčení proti zmíněným čtyřem svolavatelům antimilitaristického sjezdu, a to pro přestupek proti shromažďovacímu zákonu. Špatný s Hatinou byli navíc žalováni pro výše uvedený zločin dle § 9 a 222 tr. z. Líčení však trvalo jen dva dny, neboť bylo záhy odloženo na neurčito za účelem doplnění důkazního materiálu.¹⁷¹ Zdálo se tak, že celá záležitost vyzní do ztracena.

K tomu však nedošlo. Do hry totiž vstoupily dva důležité faktory, jež vyústily v rozsáhlý zásah státních orgánů proti organizaci národně sociální mládeže a v tzv. antimilitaristický proces. Co bylo těmito faktory? Prvním faktorem byla skutečnost, že antimilitaristická propaganda národně sociální mládeže se reálně odrazila v chování rakousko - uherské armády. V říjnu 1908 provedlo Rakousko – Uhersko anexi Bosny a Hercegoviny, kterou mělo od roku 1878 ve správě, což hrozilo přerůst ve válečný konflikt s Osmanskou říší a zejména se Srbskem. Rakousko – uherská armáda částečně mobilizovala a přesouvala vojenské jednotky do Bosny na srbské hranice.

V souvislosti s odjezdem mobilizovaných vojáků došlo v několika českých městech k protiválečným demonstracím, jež přerostly v násilné střety s četnictvem a policií. Nejvýznamnější byla událost v Mladé Boleslavi, kde se 2. prosince 1908 při odjezdu 36. pěšího pluku odehrála demonstrace, na níž participovali jak obyvatelé města (zejména dělníci), tak odjíždějící vojáci. Byla provolávána sláva Srbsku a hanba Rakousku. Vojáci následně na nádraží odmítli nastoupit do přistavených vagonů a teprve pozdě večer se četnictvu a policii podařilo dostat situaci pod kontrolu a vojenský transport mohl odjet. Následné vyšetřování ukázalo, že za celou akcí stála tamější národně sociální mládež, sedm mládežnických organizací na Mladoboleslavsku bylo státní mocí rozpuštěno a pět jejich představitelů odsouzeno od jednoho do šesti měsíců vězení.¹⁷² Podobné demonstrace nemohly samozřejmě ohrozit celkovou akceschopnost rakousko – uherské armády, přesto ukázaly

¹⁷⁰ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 20 – 21.

¹⁷¹Tamtéž, s. 28; HÜBSCHMANN, Otakar, c. d., s. 5 – 6.

¹⁷²PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus 1900 – 1918. Diplomová práce, s. 51; ŠKRDLE, Vladimír: Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století. Rigorózní práce, s. 96 – 99.

rakouským orgánům, že není možné antimilitaristickou činnost národně sociální mládeže brát na lehkou váhu a že je proti ní třeba tvrdě zakročit.

Druhým faktorem, jenž souvisel s tím prvním, byl zájem nevyšších míst o co nejrazantnější postup proti antimilitaristickému hnutí národně sociální mládeže. Ten nám dokládá dopis rakouského ministra vnitra pražskému místodržiteli a ministru spravedlnosti ze dne 26. února 1909. Ten si v něm stěžoval, že soudní řízení proti hlavním organizátorům antimilitaristického sjezdu se prodlužuje donekonečna a volal po jeho urychleném dokončení. V závěru dopisu pak ministr vnitra připomněl, že již předchůdce informoval císaře o antimilitaristickém sjezdu a že „*jest přáno, aby bylo proti antimilitaristické propagandě co nejpřísněji postupováno.*“¹⁷³ Dne 20. ledna 1909 si pak měl František Josef I. stěžovat mladočeskému politikovi a bývalému českému ministru krajanovi Bedřichu Pacákovi, jenž byl u císaře na audienci, na rozmáhající se antimilitaristickou propagandu v Čechách, šířenou národně sociální mládeží.¹⁷⁴

Za takovéto konstelace bylo jen otázkou času, kdy rakouské státní orgány zakročí proti její organizaci.¹⁷⁵ Dne 27. února 1909 bylo sice další soudní líčení s Hatinou, Ježkem, Rauchem a Špatným opětovně odloženo na neurčito, ale již 26. března a v následujících dnech je zatkla police znovu a s nimi dalších deset hlavních funkcionářů národně sociální mládeže. V následujících týdnech pak byly rozpuštěny téměř všechny mládežnické organizace v Předlitavsku. Bylo to na 250 klubů, odborů, jednot a spolků.¹⁷⁶ Dne 30. června 1909 byl zahájen před čtyřčlenným senátem zemského trestního soudu v Praze tzv. antimilitaristický proces s 46 obžalovanými členy národně sociální mládeže. Obžaloba však snesenými důkazy soud příliš nepřesvědčila, takže 31. července téhož roku bylo pro nedokonané svádění vojáků k vojenským zločinům (§ 9 a 222 tr. z.) odsouzeno jen sedm obviněných (tři na čtyři měsíce, čtyři na pět měsíců), další čtyři obžalovaní ke třem měsícům za jiné zločiny. Zbytek obžalovaných byl soudem osvobozen.

Jak státní žalobce, tak obhajoba se proti rozsudku odvolali k nejvyššímu soudu do Vídně. Ten pod pravděpodobným politickým nátlakem (o rozsudek se údajně zajímal sám následník trůnu František Ferdinand)¹⁷⁷ a na základě totožného důkazního materiálu (sic) odsoudil 27. ledna 1910 celkem 44 z 46 obžalovaných antimilitaristů za zločin dle § 9 a 222

¹⁷³ Citováno dle PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus 1900 – 1918. Diplomová práce, s. 52;

¹⁷⁴ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 8, 29. 1. 1909, č. 2, s. 6 (článek Císař rakouský).

¹⁷⁵ Průběh perzekuce a tzv. antimilitaristického procesu sestaveny na základě HÜBSCHMANN, Otakar, c. d., s. 9 – 12; ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 29 – 31, 108 – 112; PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus (1900 – 1910), s. 190 – 191.

¹⁷⁶ V únoru mělo mládežnické hnutí 240 organizací. (viz NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 8, 26. 2. 1909, č. 4, s. 8 (rubrika Organisační rozhledy).

¹⁷⁷ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 108; K politickému pozadí srov. též tamtéž, s. 122 – 125.

tr. z. k úhrnnému trestu odnětí svobody ve výši 24 let 7 měsíců. Nejvyšší tresty si vysloužili Špatný s Hatinou, a to na 2 roky. V březnu 1910 pak odsouzení nastoupili výkon trestu.

4. 3. Srovnání antimilitarismu národně sociální strany a mládeže

Antimilitaristická činnost nebyla jen záležitostí národně sociální mládeže, ale též samotné národně sociální strany. Téma militarismu bylo diskutováno již na prvním sjezdu strany v roce 1898 a byl vysloven požadavek, aby byl militarismus zrušen a zaveden miliční systém obrany.¹⁷⁸ Tzv. Chocův program z roku 1902 pak obsahoval programový bod, v němž bylo uvedeno, že národně sociální strana se domáhá „zrušení militarismu co jednoho z hlavních pramenů kulturního, politického a sociálního zla.“¹⁷⁹

Antimilitaristické aktivity národně sociální strany spočívaly primárně v projevech jejích poslanců na říšské radě a v případě Klofáče i v delegacích. Co bylo jejich náplní? V roce 1904 vydal po Klofáčovi nejvýznamnější představitel národně sociální strany Václav Choc knihu *Vojenské úkoly české politiky*,¹⁸⁰ na jejímž základě můžeme rekonstruovat prioritní antimilitaristická témata a vojenské požadavky národně sociální strany, které byly národně sociálními poslanci akcentovány i na půdě vídeňskému parlamentu. Knižně vydaný soubor vojenských řečí Václava Klofáče z říšské rady a delegací za první pololetí roku 1908 pod názvem *Armáda a český národ*¹⁸¹ nám pak bude sloužit jako konkrétní sonda do těchto antimilitaristických projevů.

Václav Choc ve své knize sice na jednu stranu deklaroval jako primární cíl národně sociální politiky odstranění militarismu, a to prostřednictvím všeobecného odzbrojení a zavedení institutu mezinárodního soudnictví, který bude pro státy závazný a jehož prostřednictvím se budou řešit mezinárodní spory na místo válek. Na druhou stranu si však uvědomoval, že tento cíl je hudbou daleké budoucnosti, a proto je nutné přistoupit alespoň k reformám vojenského zřízení. Následně zformuloval Choc rozsáhlý reformní program rakouské - uherské armády, k němuž přistupoval primárně z nacionálně českého a státoprávního hlediska.

Armádu považoval za hlavní nástroj germanizace a rakouského centralismu a mezi navrhovanými reformami převažovaly specificky české požadavky. Českému státoprávnímu programu odpovídal požadavek, aby organizační struktura armády respektovala zemské

¹⁷⁸ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 16, I. sjezd České strany národně sociální 1898.

¹⁷⁹ HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu, s. 63.

¹⁸⁰ CHOC, Václav: c. d.

¹⁸¹ KLOFÁČ, Václav Jaroslav: c. d.

členění¹⁸², aby rekruti odbývali vojenskou službu v zemi, ze které pocházeli, a nikoliv ve vzdálených posádkách. Odvedenci z Čech, Moravy a Slezska tak měli být dislokováni v těchto zemích. Další státoprávní požadavek spočíval v tom, aby noví branci byli armádě povolováni na základě rozhodnutí zemských sněmů, a nikoliv říšské rady, jak určoval zákon.

Mezi Chocovými národnostními návrhy hrál prim požadavek na úplné zrovnoprávnění češtiny s němčinou v armádě a ve vojenské správě v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Choc též chtěl, aby byly zřizovány výlučně české pluky s českou velicí řečí a s českými důstojníky či české vyšší vojenské školy. Z charakteristiky členské struktury národně sociální strany pak rezultoval návrh, aby vojenské nákupy a dodávky byly obstarávány malými výrobci, živnostenskými společenstvy a rolnictvem, a to pochopitelně českými. Choc ve své knize formuloval i návrhy, které nebyly specificky „českého charakteru“. Mezi ty nejdůležitější patřily: snížení početního stavu vojska, zkrácení aktivní vojenské služby na jeden rok u pěchoty (trvala tři roky) a na dva u námořnictva (byla čtyři roky) nebo pronikavá reforma vojenského trestního řádu. Kritizoval také silně týrání vojáků ze strany důstojníků a poddůstojníků. Z tohoto důvodu žádal přísné potrestání všech těchto pachatelů a reformu kárného řízení.

Klofáčovy projevy na říšské radě a v delegacích z roku 1908 se nesly v obdobném duchu jako Chocův spis, jen nacionálně česká perspektiva v nich byla rozšířena o slovanskou. Klofáč tak rakousko - uherskou vojenskou politiku nechápal jen jako protičeskou, ale rovnou jako protislovanskou, jako nástroj germanizace a maďarizace. Podobně své reformní požadavky neartikuloval pouze z pozice nacionálního Čecha, ale zároveň z pozice Slovana, obývajícího rakousko – uherskou monarchii. Symptomatické je v tomto ohledu časté používání výrazu „*My Slované*“ v Klofáčových vojenských projevech. V projevech tak rezonuje politika slovanské vzájemnosti, jejímž čelním představitelem v českém prostředí Klofáč vedle Karla Kramáře byl, a zároveň jeho ambice být významným politikem v rámci slovanského světa. Vojenská otázka tak není Klofáčovi jen českým problémem, ale i problémem celoslovanským.

Souhrnně se dá konstatovat, že národně sociální strana chápala svůj boj proti militarismu primárně jako boj za české národní zájmy, resp. slovanské, v rámci rakousko – uherské armády, kterou považovala za protičeskou a protislovanskou instituci. Zároveň ji vnímala jako jednu z hlavních opor monarchie, vůči jejíž politice stála v důsledné opozici. Z tohoto důvodu byly některé její návrhy dokonce v rozporu s principy antimilitarismu, jako

¹⁸² Ta totiž postupovala zemskými hranicemi. Posádky na jižní Moravě tak spadaly pod armádní sbor ve Vídni, posádky na severní Moravě a ve Slezsku pak pod armádní sbor v Krakově.

např. zmíněné zakládání českých vyšších vojenských škol. Národně sociální strana nežádala demontáž vojenského systému monarchie, ale jeho hlubokou reformu ve prospěch českých požadavků.

Je příznačné, že jejich naplnění mohlo v Chocově uvažování vést k odstranění militarismu: „*Konečným cílem všech reformních návrhů zůstává však zase zrušení dnešního militarismu. O zrušení to musí usilovati národ český i tím, že se se zeměmi svými opět státoprávně osvobodí, aby potom již militarismu více nepotřeboval. Neboť malý stát nevyhledává mezinárodních sporů, snaží se zabezpečiti si neutralitu a v nejkrajnější potřebě brání svobodu jeho všichni příslušníci.*“¹⁸³

Pokud bychom se měli nyní zamyslet nad motivy a cíli antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže, abychom mohli provést srovnání s národně sociální stranou, zjistíme, že za ní stály tři faktory. První faktor byl pochopitelný a vyplýval ze skutečnosti, že se mládeže přímo týkala povinnost vojenské služby a všechny negativní jevy s ní spojené. V boji proti militarismu tak hrály roli osobní zájmy. Druhý faktor souvisel s odporem vůči kapitalistickému společenskému řádu, po jehož odstranění mládež toužila, a který chtěla nahradit socialistickou společností. Militarismus totiž považovala za jeho hlavní oporu: „*Nenávidíme dnešní společenský pořádek, nenávidíme i jeho opory a podpory. A poněvadž nejhlavnější jeho podpora je militarismus, snažíme se co nejvíce podkopat jeho základy.*“¹⁸⁴

Důležitým prvkem v antimilitaristické propagandě národně sociální mládeže bylo vnímání armády nejen jako nástroje boje proti jiným státům, ale též jako organizace, která je určena k potírání vnitřního nepřítele uvnitř států, tedy především těch, jež bojují proti kapitalistickému společenskému řádu: „*Nejen k tomu slouží militarism, aby v čas neshody dvou potentátů povraždily se kordony našich druhů, militarism vydržován je také proti vnitřnímu nepříteli. Když poplatnictvo vyssáto je do poslední kapky krve, když proletářstvo utlačováno je se všech stran a pozvedne svůj hlas, jímž volá k životu a existenci, když zavolá po chlebě, je militarism k pohotově nasytit všechny rebelly olovem, je militarism pohotově prolít na dlažbách krev toho poplatnictva, které tuto instituci vydržuje a které volalo po lepším bytí!*“¹⁸⁵ Uvedený motiv byl v *Mladých proudech* zdůrazňován velmi často. Celkově pak chápala národně sociální mládež svou antimilitaristickou činnost jako výraznou složku svých socialistických snah o nový společenský útvar.¹⁸⁶

¹⁸³ CHOC, Václav: c. d., s. 81.

¹⁸⁴ Citováno dle PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus 1900 – 1918. Diplomová práce, s. 31.

¹⁸⁵ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 6, březen 1907, č. 3, s. 38 (článek O militarismu).

¹⁸⁶ Tamtéž, Mladé proudy 6, č. 10, 1907, s. 149 (článek Základy protimilitaristické propagandy položeny).

Kromě socialistického prvku byl v antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže obsažen i prvek nacionální. Ten tak představoval třetí faktor. Stejně jako strana i mládež nahlížela na armádu jako na německou instituci, nepřátelskou vůči českému národu, jež je nástrojem germanizace.¹⁸⁷ U členů mládeže byly navíc přítomné výrazně silné protirakouské postoje, jak nasvědčuje moták Aloise Hatiny, který poslal 18. ledna 1911 svému bratru Františkovi, sociálnímu demokratu, z pankrácké věznice, v níž si odpykával svůj trest z antimilitaristického procesu.¹⁸⁸ Motivaci, jež stála za antimilitaristickou činností národně sociální mládeže, vysvětloval následujícími slovy: „*My už nyní k tomu tedy pracujeme tím, že chceme, aby největší opora nenáviděného reakcionářského Rakouska, armáda, selhala. Ta musí být učiněna nespolehlivou v pádu evropské vojny, ku které Německo a Rakousko šileným přímo zbrojením pracuje. Čeští vojáci v příhodném okamžiku musí povstati jako naše revoluční armáda a tato vojenská revoluce a vzpoura musí zroditi za pomoci celého národa naši samostatnost.*“¹⁸⁹

Z ducha celého dopisu vyplývá, že Hatina uvedenou samostatností nemyslel patrně nezávislý český stát, ale spíše politickou samostatnost v rámci Rakouska na základě státoprávního programu, což byl ostatně proklamovaný cíl celé národně sociální strany.¹⁹⁰ Ale Rakouska radikálně proměněného na základě socialistických idejí: „*Revoluce patří Rakousku, zažene prostě z našeho státu feudály, šlechtu a nám může vládnout jedině demokracie. Půda v našich zemích je přece od věků pro lidovládu a ani dnes nemá národ přes veškerou pozitivní politiku dynastický, naopak ve velké většině protidynastický ráz. Během několika desítek let bude tedy většina národa připravena pro republikánskou formu státní. Tedy stát bez krále, bez šlechty, bez vlivu církve, bez rozhodujícího vlivu soukromokapitalistického systému výrobního.*“¹⁹¹ Můžeme tedy vidět, že v rámci koncepce antimilitaristického boje národně sociální mládeže byly přítomná jak idea socialistická, tak nacionální a obě dvě tyto ideje byly navíc navzájem provázané. Boj za národní zájmy tak byl mládeži zároveň bojem za socialistické zájmy.

Pokud bychom měli shrnout rozdíly mezi antimilitaristickou činností národně sociální strany a její mládežnické organizace, tak to bylo jednak v konkrétní náplni této činnosti. Zatímco národně sociální poslanci kritizovali ve vídeňském parlamentu poměry v rakousko – uherské armádě a její protičeský charakter, tak mládež provozovala antimilitaristickou propagandu mezi rekruty a v armádě. Rozdílná byla i ideová východiska.

¹⁸⁷ Tamtéž, Mladé proudy 6, březen 1907, č. 3, s. 38 - 39 (článek O militarismu).

¹⁸⁸ Text dopisu viz ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 130 – 139.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 136.

¹⁹⁰ Srov. HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu, s. 65.

¹⁹¹ ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 136.

Národně sociální strana sice deklarovala jako svůj cíl úplné odstranění světového militarismu, ale z textů a projevů jejích čelních představitelů vyplývá, že straně nevalil zas až tak militarismus jako takový, ale spíše jeho konkrétní podoba v Rakousku – Uhersku. Předáci strany totiž poměřovali problematiku militarismu primárně z nacionálně českých a slovanských pozic. Z této perspektivy považovali armádu a vojenskou politiku za protičeskou a protislovanskou a to chtěli změnit. Jejich antimilitarismus lze tak definovat jako reformní a nacionálně orientovaný.

Nacionální a slovanské aspekty najdeme i u antimilitarismu národně sociální mládeže. Podle mého soudu však byl u ní důležitější prvek socialistický, tedy chápání militarismu jako opory tehdejšího kapitalistického řádu, který chtěla mládež nahradit řádem socialistickým. Z tohoto úhlu pohledu považovala militarismus za jev obecně škodlivý, jež je třeba odstranit. Mládež tak chápala problém militarismu širěji, než jen v nacionálně českém kontextu. To potvrzuje i skutečnost, že předáci národně sociální mládeže hledali inspiraci pro svůj boj s militarismem v zahraničí, a to konkrétně mezi francouzskými, belgickými a holandskými socialisty, s nimiž sympatizovali.¹⁹²

Zmíněný rozdílný přístup národně sociální strany a její mládežnické organizace k militarismu se nejvíce projevil během rusko – japonské války (8. 2 1904 – 5. 9. 1905). Národně sociální strana se postavila v souladu se svým slovanským přesvědčením na stranu Ruska. Klofáč dokonce odjel do Ruska jako válečný zpravodaj *Národní politiky* a ve svých zprávách dával jasně najevo své sympatie vůči Rusku. Byl přesvědčen, že pokud Rusko prohraje, bude to vítězství německých intrik na Východě a německého militaristického systému.¹⁹³

Národně sociální mládež se s tímto postojem své strany neztotožňovala. V *Mladých prouděch* z února 1904 tak uveřejnila manifest ruských revolucionářů, s jehož obsahem vyjádřila souhlas. V manifestu se mj. pravilo: „*Jest to lží, když se říká, že od nás se přináší Asiátům evropská kultura. My můžeme jim dát jen otroctví a knutu. Japonsko jest svobodným státem, zatím co Rusko jest asijskou despotií. Ale už bije samovládkému režimu v Rusku dvanáctá hodina a všecka znamení nasvědčují, že nynější válka bude jeho hrobem.*“¹⁹⁴

Konflikt mezi mládeží a stranou vygradoval poté, co dolnorakouský zemský výkonný výbor strany vyzval, aby všichni stoupenci národně sociální strany podepsali proruskou petici. Vídeňská mládež se proti této výzvě postavila a sestavila leták, ve kterém dala jasně

¹⁹² Srov. např. NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 6, č. 10, 1907, s. 152 (článek Základy protimilitaristické propagandy položeny).

¹⁹³ ŠANTRŮČEK, Bohuslav: Masaryk a Klofáč. Srovnávací studie. Praha: Ústřední škola dělnická, Čin, 1938, s. 309.

¹⁹⁴ Čeští měšťáci mají zase veliké starosti. In Mladé proudy 3, 21. 2. 1904, č. 2, s. 20.

najevo své antimilitaristické stanovisko: „*V okamžiku, kdy různí lidé jménem českého národa posílají ruskému caru a jiným ruským vynikajícím osobnostem projevy sympatie, opatřené podpisy českého lidu, připomínáme znovu všem svým stoupencům naše opravdové protimilitaristické cítění, které nedovoluje činiti rozdílu mezi militarismem toho či onoho státu. Neříkáme, že pouze rakouský, německý, turecký militarism aneb vojáctví jiných států společnost lidskou znemravňuje, že jest barbarstvím, nýbrž že militarism je všude militarism!*”¹⁹⁵ V letáku je následně Rusko zavrhnuto jako nesvobodná země, utlačující své vlastní obyvatelstvo, a odsouzena rusko – japonská válka jako projev militarismu.¹⁹⁶

Leták byl následně rozšiřován mládeží u hrobu Jána Kollára ve Vídni u příležitosti jeho návštěvy ze strany tisíce Čechů a při následné procarské manifestaci před ruským velvyslanectvím. Byl též otištěn v čísle *Mladých proudů* z 10. dubna 1904. Dolnorakouský zemský výbor strany v reakci na tuto neposlušnost mládeže vyzval místní stranické organizace, aby odmítly stávající delegáty mládeže a trvaly na volbě nových, jež se nepodíleli na stylizaci a rozšiřování zmiňovaného letáku. Mládež však stávající delegáty ve svých funkcích potvrdila a stranické autoritě se odmítla podřídit i na mimořádné konferenci mládeže ve Vídni. Konference vyjádřila plnou podporu i Emilu Špatnému, o jehož vyloučení ze strany se uvažovalo za to, že zmíněný antimilitaristický leták vídeňské mládeže otiskl v *Mladých proudech*. K jeho vyloučení nakonec nedošlo a vídeňská organizace národně sociální mládeže přerušila se stranou jakékoliv kontakty. Spor se podařilo urovnat až za několik měsíců na zemské konferenci strany.¹⁹⁷

Právě představený konflikt mezi stranou a mládeží nám nejen výstižně ilustruje rozdílný přístup obou dvou subjektů k antimilitaristické činnosti, ale poukazuje též na programovou zásadovost mládeže a odvalu nebát se jít se stranou do otevřeného střetu. Na sjezdu národně sociální strany v dubnu 1905 byla následně jedním z probíraných témat otázka, zda se má mládeži nadále ponechat organizační autonomie.¹⁹⁸ Tato diskuze byla podle mého názoru vyvolána zmíněným opozičním chováním mládeže během rusko - japonské války. Mládež si však i přes tyto tlaky autonomie udržela.

I přes rozdílné chápání problematiky militarismu a uvedenou konfrontaci z dob rusko – japonské války nebyla antimilitaristická činnost národně sociální mládeže po určitý čas

¹⁹⁵ Naše zprávy. In *Mladé proudy* 3, 10. 4. 1904, č. 3, s. 27.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 28.

¹⁹⁷ 25 let práce Československé strany socialistické. 2. díl jubilejního památníku. Za svobodu národa. Praha: Ústřední výkonný výbor Československé strany socialistické, 1922, s. 33 – 34; ŠKRDLE, Vladimír: Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století. Rigorózní práce, s. 54.

¹⁹⁸ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 16, IV. sjezd České strany národně sociální 1905, Po sjezdu strany (opis článku z *České demokracie* z 29. 4. 1905).

rámována konflikty s vedením strany. Jak prozrazují prameny, národně sociální strana naopak stimulovala boj proti militarismu své mládežnické organizace. Dělo se tomu několika způsoby. V první řadě to byly protivojenské řeči Václava Klofáče a jeho kolegů na říšské radě a v delegacích. Ty totiž inspirovaly a podněcovaly mládež k co nejintenzivnější antimilitaristické činnosti.¹⁹⁹ Proslulým a hojně citovaným se stal zejména Klofáčův výrok z generální rozpočtové debaty z 30. října 1901, v níž prohlásil: „Každý český voják byl by blb, který by se pro tento stát střílel a dvakrát, ano desetkrát byl by blbem, kdyby se zaň bil a umíral s nadšením.“²⁰⁰ Inspirační potenciál měla i jeho gloriola „prvního antimilitaristy“, kterou Klofáč získal svou účastí při aféře „Zde“. V říjnu 1898 při kontrolním shromáždění armádních rezervistů se totiž hlásil spolu s dvěma dalšími záložníky při vyvolání svého jména nikoliv žádaným slovem „Hier“, ale „Zde“! Klofáč byl za to odsouzen do vězení na dva dny, ale získal si proslulost a četné napodobitele.²⁰¹

Podstatné bylo též, že se Klofáč ve vídeňském parlamentě ujímal šikanovaných a týraných vojáků a medializoval tak tuto stinnou stránku vojenské služby. Ostatně už výše bylo konstatováno, že i samy *Mladé proudy* vyzvaly v roce 1903 vojáky, aby se svými problémy obraceli na Klofáče, a ten zakročí v jejich prospěch, což on opravdu dělal. Důležité bylo i to, že národně sociální tisk psal o antimilitaristických akcích národně sociální mládeže, uveřejňoval na ně pozvánky a referoval o jejich průběhu. Antimilitaristická činnost mládeže tak byla na stránkách stranického tisku reflektována. Mohli se tak o ní dozvědět i ti jedinci, kteří nečetli *Mladé proudy* nebo nebyli přímými cíli antimilitaristické agitace národně sociální mládeže. Strana tak zvyšovala povědomí o této agitaci, čímž rostla pravděpodobnost, že se mládeži podaří získat nové antimilitaristické stoupence.

Na některých antimilitaristických akcích mládeže navíc aktivně participovali i národně sociální poslanci a tím jim dodávali punc stranické legitimacy. Říšský poslanec Sehnal se tak v srpnu 1905 zúčastnil veřejné antimilitaristické schůze v Brně, na níž promluvil.²⁰² Václav Choc byl dokonce přítomný na antimilitaristickém sjezdu v roce 1907 před jeho rozpuštěním policií a byl řečníkem k tématu „Militarismus, kultura, národ.“²⁰³

Podle mého názoru nejvýznamnější podporu pak národně sociální strana poskytovala antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže tím, že její poslanci interpelovali na

¹⁹⁹ Srov. Padesát let Emila Špatného, s. 40 – 41; ŠPATNÝ, Emil: c. d., s. 17.

²⁰⁰ Citováno dle ŠANTRŮČEK, Bohuslav: Masaryk a Klofáč, s. 281.

²⁰¹ Tamtéž, s. 247 – 248; Denní zprávy. In Národní listy 38, 21. 10. 1898, s. 2; Kontrolní shromáždění v Říčanech. In Národní listy 38, 30. 10. 1898, s. 2.

²⁰² Z Brna. In *Mladé proudy* 4, srpen – září 1905, č. 6 a 7, s. 72 – 73.

²⁰³ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 6, č. 10, 1907, s. 149 (článek Základy protimilitaristické propagandy položeny).

říšské radě konfiskované antimilitaristické články mládeže. Na projevy poslanců v plénu říšské radě a zemských sněmech se totiž nevztahovala cenzura a mohly být přetištěny v plném znění.²⁰⁴ Díky této podpoře poslanců mohly vyjít v *Mladých prouděch* některé radikální antimilitaristické články, jež by se jinak neměly šanci dostat mezi čtenářstvo tohoto listu. Nejdůležitější z hlediska antimilitaristického hnutí mládeže byla skutečnost, že díky poslancům mohly být uveřejněny agitační články před jarními odvody.²⁰⁵ Ty totiž při získávání nové antimilitaristické klientely hrály stěžejní úlohu.

Je tedy vidět, že antimilitaristickou činnost národně sociální mládeže nelze chápat jako izolovaný projev mládeže, zcela nezávislý na straně. Čím si vysvětlit tuto podporu antimilitaristické činnosti mládeže ze strany vedení národní sociální strany i přes to, že jejich pojetí boje proti militarismu bylo odlišné? Jsem toho názoru, že vysvětlení spočívá ve skutečnosti, že předáci národně sociální strany si dobře uvědomovali agitační potenciál antimilitarismu. Ve své podpoře tak viděli příležitost, jak straně získat nové stoupence. Někteří (např. Václav Choc) si tím též chtěli vydobýt přízeň mládeže, kterou by pak využili v rámci vnitrostranického boje.²⁰⁶

4. 4. Podřízení organizace národně sociální mládeže stranické autoritě

Situace se však změnila po antimilitaristickém sjezdu. Souběžně s perzekucí mládeže ze strany státních orgánů totiž národně sociální strana zahájila pacifikační proces, na jehož konci byla mládež zbavena organizační samostatnosti a musela ukončit svou antimilitaristickou činnost.²⁰⁷ Klíčové v tomto ohledu bylo v první řadě rozhodnutí ústředního výkonného výboru strany, který se v květnu 1909 usnesl, že státní mocí rozpuštěné organizace mládeže se nově ustaví jako sekce mládeže při politických organizacích strany. Těmto sekcím byla sice ponechána samospráva, ale ta nebyla skutečná, protože jejich činnost musela být v souladu s činností každé místní organizace i celé strany a tudíž měla být řádně kontrolována.²⁰⁸ Uvedená reorganizace národně sociální mládeže byla úspěšně

²⁰⁴ Ottův slovník naučný, 12. díl, 1897, s. 536

²⁰⁵ Srov. K odvodům. In *Mladé proudy* 4, březen 1905, č. 3, s. 25 – 26; K odvodům. In *Mladé proudy* 5, březen 1906, č. 3, s. 33 – 35; NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 6, březen 1907, č. 3, s. 37 – 39. (článek O militarismu).

²⁰⁶ HAVRÁNEK, Jan: c. d., s. 331, 336.

²⁰⁷ Celý proces podrobně zachycen v následujících pracích – Tamtéž, s. 336 – 339; PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus 1900 – 1918*. Diplomová práce, s. 42n.; Týž, *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, s. 185n.; ŠKRDLE, Vladimír: *Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století*. Rigorózní práce, s. 92n.

²⁰⁸ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, *Mladé proudy* 8, 21. 5. 1909, č. 10, s. 1 (článek Úprava organizování mládeže ve straně nár. soc.); PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, s. 188.

provedena, jak nám potvrzuje protokol z VI. sjezdu národně sociální strany z roku 1911: „*Spolky mládeže rozpuštěny až na tři všechny, za to ale tvoří mládež odbory při org[anizacích] strany, které soustřeďují v sobě dnes na 13.000 mládeže.*”²⁰⁹ Mládež tak byla zbavena autonomie, navíc tím byla paralyzována možnost, aby vykonávala na straně nezávislou politiku.

V březnu 1910 odešli přední antimilitaristé národně sociální mládeže do vězení. Začátkem dubna téhož roku se pak poslanecký klub národně sociální strany usnesl zcela zastavit antimilitaristický boj.²¹⁰ K tomu také došlo. Stranou ovládnuté mládežnické hnutí se svými hlavními předáky za mřížemi pak v říjnu 1910 formulovalo své cíle následujícím způsobem: „*Chceme uspořádat výstavu učňů, dva řečnické a výchovné kursy, založit dělnickou školu, podniknout pronikavou akci za reformu pokračovací školy, soustavně informovat cizinu o našich snahách, pokusit se o výměnu učňů ze slovanských zemí atd.*”²¹¹ Jak můžeme vidět, tyto plány byly značně nevinné v porovnání s předcházející radikální činností mládeže. O antimilitarismu pak nepadlo ani slovo. V dubnu 1911 tak může ministerstvo vnitra v dopise předsedovi vlády s potěšením konstatovat, že antimilitaristická agitace uvnitř národně sociální strany je v podstatě zlomena.²¹²

Co stálo za podřízením mládeže straně a ukončením antimilitaristické činnosti? Nabízí se vysvětlení, že vedení národně sociální strany využilo oslabení mládeže v důsledku perzekuce a splnilo si svůj dlouhodobý cíl – podřídit mládež své autoritě. Je sice pravda, že v rámci strany existovaly nepřetržitě latentní snahy omezit autonomii mládeže, ale na druhou stranu strana z nezávislosti mládeže a jejích antimilitaristických aktivit profitovala. Díky nim totiž získávala četné nové stoupence. Klíč je tak nutno hledat v perzekuci samé. Je nutné si uvědomit, že perzekuce nebyla jen záležitostí mládeže, ale týkala se celé národně sociální strany, neboť mládež i přes svou autonomii byla její nedílnou součástí.

Navíc pro stranu bylo velkým problémem, že ve veřejném diskurzu převládal názor, že za podobu antimilitaristické činnosti národně sociální mládeže je přímo odpovědné vedení strany. Např. *Prager Tagblatt* tak komentoval antimilitaristický sjezd následujícími slovy: „*Jest to poprvé v Praze, ba poprvé v Rakousku, že se zaměstnávala veřejnost s větším protimilitaristickým projevem. Dosud nestávala žádná otevřená propaganda, která by vážnost naší armády a disciplíny ve vojsku chtěla podkopávat. Tak i nejradikálnější strany precisovaly svoje stanovisko pouze theoreticky, aniž by nějakou propagandu v praxi*

²⁰⁹ Tamtéž, kr. č. 16, VI. sjezd České strany národně sociální 1911, Protokol VI. řádného sjezdu České strany národně sociální, s. 21 – 22.

²¹⁰ PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus (1900 – 1910), s. 188.

²¹¹ Stojaté vody. In *Mladé proudy* 9, 21. 10. 1910, č. 22, s. 1.

²¹² PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus 1900 – 1918. Diplomová práce, s. 56.

prováděly. To bylo ponecháno jen tzv. českým národním socialistům, straně pánů Klofáčů, Choce a Fresla. [...] tato strana nyní v její nenávisti vůči všemu stát udržujícímu, vůči každé státní autoritě, a je dobře rakouská, učinila krok ku předu, že organisuje účelně protimilitaristickou agitaci.“²¹³

Po výše zmíněných mladoboleslavských událostech z prosince 1908, při nichž došlo k nepokojům při odjezdu vojska do Bosny a Hercegoviny, připsal vídeňský vojenský list *Armee Zeitung* vinu za jejich rozpoutání přímo Klofáčovi a žádal, aby byl souzen za velezradu a urážku veličenstva.²¹⁴ O tom, že předáci národně sociální strany řídí antimilitaristickou propagandu mládeže, byly přesvědčeny i mladočeské *Národní listy*.²¹⁵ Takováto pověst přinášela národně sociální straně problémy, jak naznačuje důvěrná zpráva pražského policejního ředitelství určená pro místodržitelství z července 1910. V ní je uvedeno, že Václav Klofáč se měl během antimilitaristického procesu vyjádřit na adresu antimilitaristické taktiky mládeže, že s ní nesouhlasí, protože „*tato stojí v cestě inteligenci, aby mohla dáti veřejně najevo své sympatie ke straně.*“²¹⁶ Člen ústředního výkonného výboru strany František Auda si zase v dubnu 1910 stěžoval, že úřady nepovolily straně zřídit 12 všeodborových odboček, neboť měly obavu, že budou sledovat antimilitaristické cíle.²¹⁷ Můžeme tedy vidět, že antimilitaristická činnost mládeže začala mít v této době negativní důsledky pro činnost národně sociální strany.

Důvodem k znepokojení pro představitele strany byla i pozornost, kterou antimilitaristické propagandě národně sociální mládeže věnovali císař a následník trůnu, a fakt, že si přáli tvrdé potrestání hlavních nositelů této propagandy. Tomu nasvědčuje další dopis policejního ředitele, v němž informuje na základě důvěrných informací prezidium místodržitelství o výše zmíněném rozhodnutí poslaneckého klubu národně sociální strany ze začátku dubna 1910, aby byl zastaven boj proti militarismu. Poslanecký klub se měl podle tohoto hlášení usnést „*antimilitaristický boj zcela zastavit, a sice s ohledem na to, že Rakousko je tak eminentně dynastický stát, že strana, která v něm chce hrát jednou vedoucí úlohu, se musí úplně vzdát taktiky namířené proti dynastickým zájmům.*“²¹⁸

²¹³ Citace dle NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 6, č. 10, 1907, s. 159 – 160 (článek Žurnalistika o našem protimilitaristickém sjezdu).

²¹⁴ Tamtéž, Mladé proudy 8, 15. 1. 1909, č. 1, s. 6 (článek Ještě něco o vojácích pluku číslo 36 v Ml. Boleslavi).

²¹⁵ Denní zprávy In *Národní listy* 50, 12. 3. 1910, s. 2.

²¹⁶ Citace dle PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, s. 188.

²¹⁷ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 17, Vnitřní organizační záležitosti strany – Sjezdový referát pro zastupitelstvo strany dne 3. dubna 1910.

²¹⁸ Citace dle PEŠEK, Miroslav: *Český antimilitarismus (1900 – 1910)*, s. 188.

Z výše uvedeného vyplývá, že podřízení mládežnické organizace autoritě strany a zastavení antimilitaristické činnosti je opravdu třeba chápat jako důsledek perzekuce ze strany státních orgánů. Je zřejmé, že pokračování antimilitaristických aktivit mládeže by mělo pro národně sociální stranu další negativní důsledky. V tomto ohledu musely mezi jejími funkcionáři zavládnout značné obavy. Stranický zásah proti mládeži byl z tohoto úhlu pohledu nevyhnutelný, poněvadž mládež si neuvědomovala vážnost situace, naopak perzekuci chápala jako potvrzení správnosti svého jednání a pobídku k další antimilitaristické činnosti. Ta se navíc po konání antimilitaristického sjezdu radikalizovala, což musela strana nést za dané konstelace značně nelibě. Mládež tak dokonce plánovala v druhé polovině roku 1908 uspořádat druhý antimilitaristický sjezd, a to přímo v srdci monarchie, ve Vídni.²¹⁹ Na první výročí antimilitaristického sjezdu pak mladí národně sociální antimilitaristé demonstrovali a zpívali protimilitaristické písně před Josefskými kasárnami^{220 221}.

Je symptomatické, že rozhodující pacifikační zásahy národně sociální strany vůči mládeži spadaly do doby, kdy mládež byla nejvíce oslabena. Rozhodnutí organizovat mládež při stranických organizacích padlo po úředním rozpuštění samostatných mládežnických organizací a v době, kdy čelní funkcionáři mládeže byli ve vazbě. Nařízení zastavit antimilitaristický boj pak bylo učiněno krátce poté, co mladí antimilitaristé nastoupili do vězení, aby si odpykali své tresty. Perzekuce státních orgánů tak nejen vyvolala zásah strany proti mládeži, ale výrazně usnadnila i jeho úspěšné provedení. Výsledkem bylo, že organizace národně sociální mládeže byla v roce 1910, pokud se týče míry její organizační autonomie a potenciálu vykonávat samostatnou činnost, zcela jinou organizací než v předešlých letech.

²¹⁹ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 7, 22. 6. 1908, č. 10, s. 4, 6. (články Čtvrtý sjezd národní mládeže socialistické, Protimilitaristická propaganda).

²²⁰ Dnešní obchodní dům Palladium na náměstí Republiky.

²²¹ NA Praha, fond ČNSS, kr. č. 438, Mladé proudy 7, 9. 10. 1908, č. 16, s. 6 (článek Antimilitaristické projevy).

Závěr

Jednou z nových českých politických stran, které vznikly během 90. let 19. století, byla i Česká strana národně sociální. Jednalo se o stranu značně ideově nevyhraněnou, jež obtížně hledala svou politickou tvář. Strana totiž ve svém politickém profilu integrovala jak ideu národní, tak ideu sociální, které se snažila navzájem skloubit, ale nebyla v tom příliš úspěšná. Národně sociální strana byla též z hlediska své členské základny stranou silně heterogenní. V jejích řadách bychom tak mohli nalézt živnostníky, drobné podnikatele, úředníky, některé skupiny státních zaměstnanců či intelektuálů. Z heterogenosti členské základny a neustálého napětí mezi nacionálním a sociálním charakterem strany však i přes veškerou snahu vedení strany rezultoval vznik vnitrostranických frakcí.

Za specifickou vnitrostranickou frakci lze považovat i organizaci národně sociální mládeže. Ta sice nevznikla na základě nesouhlasu vůči programu a politice strany, neboť mládež se zformovala mezi uční na základě sdíleného nesouhlasu vůči podobě pokračovacího školství a v obecné rovině k hájení učňovských zájmů, ale čas od času se právě ona stávala hlavním nositelem vnitrostranické opozice.

V práci jsem v souladu s první badatelskou otázkou analyzoval postoje jak strany, tak mládeže k socialismu a antimilitaristické činnosti a došel jsem k závěru, že byly opravdu odlišné. Co se týče národně sociální strany, tak ta nebyla stranou socialistickou, ale sociálně reformní. Jejím cílem nebylo rozhodně změnit tehdejší kapitalistický společenský řád v řád socialistický. Strana totiž až na nepatrné výjimky uznávala nedotknutelnost soukromého vlastnictví a tehdejší společnost měla být podle ní pouze reformována v mantinelech platných politických a hospodářských řádů.

Národně sociální mládež můžeme naproti tomu považovat za socialistickou organizaci. Jejím proklamovaným cílem bylo odstranění soukromokapitalistické výroby socializací veškerých výrobních prostředků a nahrazení kapitalistického společenského řádu řádem socialistickým. Mládež též kladla důraz na dělnický charakter strany. To lze považovat za znak programové zásadovosti, ale zároveň i jako znak politické naivity, neboť pokud by národně sociální strana akcentovala výhradně dělnické zájmy, tak by těžko za situace, kdy většina dělnictva byla již politicky podchycena v sociální demokracii, mohla hrát na české politické scéně nějakou výraznější úlohu. Z tohoto pohledu otevření národně sociální strany i jiným sociálním skupinám lze chápat jako plně pochopitelný krok.

Pokud jde o interakci reformně sociálního charakteru strany se socialistickými idejemi, hlásanými mládeží, tak bylo uvedeno, že na počátku existence samostatné

organizace národně sociální mládeže se její radikální skupina soustředěná kolem Rudolfa Bechyně snažila aktivně přetvořit národně sociální stranu v stranu socialistickou. V tomto svém úsilí však neuspěla. Po nástupu Emila Špatného do čela mládežnického hnutí v roce 1903 mládež na aktivní pokusy v tomto směru do značné míry rezignovala. Přesto bylo konstatováno, že díky tomu, že mládež akcentovala socialistické ideje a že příslušníci národně sociální mládeže přecházeli kontinuálně z mládežnické organizace do stranických organizací, kde pravděpodobně nadále zastávali svá socialistická stanoviska, tak se v rámci ideového profilu národně sociální strany stále více prosazovala sociální idea na úkor té národní. Tento posun k socialismu byl završen v roce 1918, kdy se z české národně sociální strany stala strana socialistická. Vliv mládeže na tomto ideovém přerodu strany byl tak nepominutelný.

Rozdíly mezi národně sociální stranou a národně sociální mládeží byly zjištěny i v rámci antimilitaristické činnosti, a to nejen v konkrétních projevech boje proti militarismu, ale i v oblasti jejího ideového zakotvení. Antimilitaristické aktivity předáků strany souvisely především s jejich výkonem mandátu říšského poslance. Spočívaly tak v pronášení antimilitaristických projevů ve vídeňském parlamentu, v interpelování, v hlasování o zákonech či rozpočtu nebo ve využívání politického vlivu, když se zastávali šikanovaných a týraných vojáků. Mládež naproti tomu přímo agitovala mezi branci a vojáky, přičemž se snažila rozvrátit rakousko – uherskou armádu.

Co se týče ideové stránky antimilitaristického boje, tak národně sociální strana jej chápala jako integrální součást své nacionálně české a slovanské politiky, která byla v radikální opozici vůči oficiální rakouské politice. Armáda byla v jejích očích protičeskou a protislovanskou institucí, nástroj germanizace a expanzivní politiky monarchie vůči slovanským národům (např. Srbsku). To chtěla změnit. Nacionální a slovanské aspekty byly přítomné i u antimilitarismu národně sociální mládeže. Pro mládež však byl důležitější prvek socialistický. Militarismus považovala za hlavní oporu kapitalistického řádu, který chtěla odstranit. Z tohoto přesvědčení tak především pramenil její boj proti militarismu.

Druhá badatelská otázka, kterou jsem si v úvodu práce položil, zněla: Jak se odlišnost v politických stanoviscích a činnosti promítla ve vztahu národně sociální strany a její mládežnické organizace? Na tomto místě by mělo být především konstatováno, že mezi stranou a mládeží existovalo nepřetržitě napětí, které vyplývalo ze dvou faktorů. První faktor byl strukturálního rázu, neboť byl důsledkem charakteristiky členské základny národně sociální strany a její mládežnické organizace. V mládeži byli totiž sdružení především řemeslní učedníci, jejichž zájmy byli v řadě případů protichůdné se zájmy řemeslníků a

živnostníků, kteří tvořili důležitou členskou skupinu národně sociální strany. V tomto ohledu zde existoval značný konfliktní potenciál. Druhým faktorem byl prostý fakt, že mládež formulovala a provozovala vlastní politiku, nezávislou na straně. To totiž neodpovídalo představám, které měli vedoucí představitelé národně sociální strany o úkolech a náplni činnosti mládežnické organizace. Na základě uvedeného napětí se nad národně sociální mládeží neustále vznášela hrozba, že strana vystoupí proti její autonomní organizaci.

Na druhou stranu národně sociální strana do určité míry samostatné politické aktivity své mládeže tolerovala a v případě antimilitaristické činnosti je po jistou dobu i podporovala. Strana si byla totiž dobře vědoma významu mládežnické organizace a její politiky při získávání nových mladých stoupenců pro stranu. Navíc je velmi pravděpodobné, že pro potenciální zájemce o vstup do národně sociální mládeže byla atraktivní samotná skutečnost, že její organizace jsou na domovské straně značně nezávislé. Mohli tak očekávat existenci většího prostoru pro seberealizaci, než kdyby tomu tak nebylo, což je mohlo nalákat právě do řad národně sociální mládeže, z čehož v konečném důsledku profitovala celá strana. Jistá tolerance nezávislé politiky mládeže a autonomie její organizace je tak třeba chápat jako důsledek racionálního rozhodnutí strany, která si uvědomovala výhody, jež jí z tohoto rozhodnutí plynou. Právě díky zmíněné toleranci pak mohla mládež v dlouhodobém horizontu ovlivňovat ideový profil strany na základě svých socialistických idejí, jak už bylo konstatováno výše.

I přes určitou toleranci však národně sociální strana neváhala zasáhnout proti aktivitám mládeže, pokud se dostaly do příkrého rozporu s oficiální politikou strany. To jsme např. viděli v souvislosti s konfliktem během rusko – japonské války. Při podobných sporech zároveň mládeži hrozilo největší nebezpečí, že bude omezena její autonomie v rámci strany, neboť se zaktivizovali odpůrci mládeže ve straně, kteří po tom začali volat. Latentní hrozba zásahu proti mládeži tak tehdy přecházela do své akutní fáze.

Vztah mezi národně sociální stranou a její mládežnickou organizací byl tak plný dynamiky, neustálého hledání vzájemného modu vivendi a testování hranic ze strany mládeže, kam až může při své činnosti zajít. Tyto hranice pak národně sociální mládež nenávratně překročila, když i přes perzekuci ze strany státních orgánů, jež vyústila v antimilitaristický proces, nehodlala omezit, či zastavit svou antimilitaristickou činnost, naopak ji ještě prohlubovala a radikalizovala. Za této situace nezbylo národně sociální straně nic jiného, než mládež, která se jí vymkla z kontroly, podřídit stranické autoritě.

Seznam pramenů a literatury

Archivy

Národní archiv Praha, fond Archiv České strany národně sociální

kr. č. 16 (První až sedmý sjezd České strany národně sociální 1898 - 1913).

kr. č. 17 (Zastupitelstvo strany 1898 – 1923).

kr. č. 27 (Antimilitarismus).

kr. č. 438 (Národně sociální mládež za Rakouska 1897 - 1918).

Periodika

Čas roč. 11 (1897).

Mladé Proudny roč. 1 (1901 – 1903) – 9 (1910).

Národní listy roč. 37 (1897), 38 (1898), 50 (1910).

Stráž lidu roč. 5 (1902).

Prameny vydané

25 let práce Československé strany socialistické. 1897 – 1922. Praha: Ústřední výkonný výbor Československé strany socialistické, 1922.

25 let práce Československé strany socialistické. 2. díl jubilejního památníku. Za svobodu národa. Praha: Ústřední výkonný výbor Československé strany socialistické, 1922.

Alois Hatina. 1886 – 1936. Praha: Ústřední výkonný výbor strany národně socialistické, 1936.

HARNA, Josef (editor): Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948. Praha: Historický ústav, 1998.

HÜBSCHMANN, Otakar: Process antimilitaristů. Praha: nákladem vlastním, 1910.

CHOC, Václav: Vojenské úkoly české politiky. Praha: Samostatnost, 1904.

KLOFÁČ, Václav Jaroslav: Armáda a český národ. Vojenské řeči na říšské radě a v delegacích r. 1908. Praha: Ant. Hajn, 1908.

KRAMÁŘ, Karel, TOBOLKA, Zdeněk Václav: Česká politika. Díl třetí: Dějiny české politiky nové doby. Praha: Jan Laichter, 1909.

Padesát let Emila Špatného. Praha: Mladé proudy, 1933.

SLAVÍČEK, Karel: Předchůdci národního socialismu. In Buřiči a tvůrci. Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy: 1897 – 1947. Praha: Čs. strana národně socialistická, 1947, s. 60 – 78.

ŠIK, Hynek: Od Českého dělníka k Svobodnému slovu. In Buřiči a tvůrci. Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy: 1897 – 1947. Praha: Čs. strana národně socialistická, 1947, s. 79 – 95.

ŠPATNÝ, Emil: Český antimilitarismus. Kus historie a trochu vzpomínek. Praha: Mladé proudy, 1922.

Literatura

BERÁNEK, Jan: Český antimilitarismus před první světovou válkou, Historie a vojenství, roč. 1965, č. 1, s. 81 – 113.

BERÁNEK, Jan: Rakouský militarismus a boj proti němu v Čechách. Příspěvek k některým otázkám „vnitřní“ úlohy rakouské armády a antimilitaristického hnutí v letech 1900 – 1914. Praha: Naše vojsko, 1955.

BOROVÍČKA, Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XII. a. 1860 – 1890. Praha, Litomyšl: Paseka, 2012.

BOROVÍČKA, Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel: Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XII. b. 1890 – 1918. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013.

HARNA, Josef: Česká strana národně sociální. In MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 1. díl: 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005, s. 395 – 412.

HARNA, Josef: Kritika ideologie a programu českého národního socialismu. Praha: Academia, 1978.

HAVLASOVÁ, Marie: Vznik strany národně sociální, její sociální základna a vývoj do roku 1914. Rigorózní práce. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 1976.

HAVRÁNEK, Jan: Der tschechische Pazifismus und Antimilitarismus am Vorabend des ersten Weltkrieges. In PEŠEK, Jiří (ed.): University – Historiography – Society – Politics: Selected Studies of Jan Havránek. Praha: Karolinum, 2009, s. 321 – 343.

- KOŘALKA, Jiří: Československá sociálně demokratická strana dělnická. In MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 1. díl: 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005, s. 213 – 239.
- MALÍŘ, Jiří: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848 – 1914. Brno: Masarykova univerzita, 1996.
- MALÍŘ, Jiří: Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. 1. díl: 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005, s. 17 – 57.
- Ottův slovník naučný 12. díl (1897), 17. díl (1901), 23. díl (1905), 24. díl (1906).
- PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus (1900 – 1910), Moderní dějiny 7, 1999, s. 167 – 195.
- PEŠEK, Miroslav: Český antimilitarismus 1900 – 1918. Kořeny jeho zrodu, historie a význam. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1998.
- SRB, Adolf: Od nastoupení Badeniova do odstoupení Thunova. II. díl Politických dějin národa českého od roku 1861. Praha: F. Šimáček, 1901.
- ŠAFAŘÍK, Josef: Vznik národně sociální strany v Rakousku – Uhersku a její vývoj do konce první světové války. In O úloze bývalé národně socialistické strany. Sborník statí a článků. Praha: Svobodné slovo, 1959, s. 29 – 43.
- ŠANTRŮČEK, Bohuslav: Masaryk a Klofáč. Srovnávací studie. Praha: Ústřední škola dělnická, Čin, 1938.
- ŠKRDLE, Vladimír: Antimilitaristické hnutí české mládeže na počátku 20. století. Rigorózní práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1978.
- TOBOLKA, Zdeněk Václav: Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl III. 1879 – 1914. Část 2. 1891 – 1914. Praha: Československý kompas, 1936.
- URBAN, Otto: Česká společnost 1848 – 1918. Praha: Svoboda, 1982.
- VYKOUPILOV, Libor: Jiří Stříbrný. Portrét politika. Brno: Masarykova univerzita, Matice moravská, 2003.
- ŽALOUDEK, Karel: Encyklopedie politiky. Praha: Libri, 2004.